

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj nebinární genderové identity z hlediska sociálně-kognitivní teorie
The development of nonbinary gender identity from the perspective of social
cognitive theory

Anna Krovová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Odevzdáním této diplomové práce na téma Vývoj nebinární genderové identity z hlediska sociálně-kognitivní teorie potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. 4. 2024

Na tomto místě bych chtěla poděkovat paní docentce Ireně Smetáčkové, dále, a to především, všem zapojeným do výzkumu, kteří mi věnovali svůj čas a zájem a bez nichž by tato práce nevznikla. Díky všem, kteří pro mě byli během tvorby této práce oporou.

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o vývoji nebinární genderové identity za použití rámce sociálně-kognitivní teorie. Práce si klade tři cíle. Zaprvé porozumět, co pro nebinární osoby znamená gender, genderová identita a binární pojetí genderu. Zadruhé zjistit, které významné aspekty vstupují do vývoje nebinární genderové identity a zatřetí prozkoumat, jakým způsobem nahlízet na nebinární genderovou identitu prostřednictvím sociálně-kognitivní teorie. Teoretická část je zaměřena na téma genderové socializace, genderu a genderové identity a teoretických hledisek, která se vývojem genderové identity zabývají. Následně se zaměřuje na vývoj nebinární genderové identity a dílčí oblasti. Empirická část představuje vlastní výzkum. Byly provedeny polostrukturované rozhovory s devíti nebinárními osobami ve věku od 18-25 let tematicky orientované na jejich subjektivní prožitky vývoje genderové identity. Data byla analyzována prostřednictvím reflexivní tematické analýzy. Následně byla stanovena témata „Existovat mimo škatulky“, „(Ne)viditelnost“ a „Takové zvířátko“. Na základě analýzy byly zodpovězeny výzkumné otázky. Práce ukázala, že nebinární osoby vnímají svou odlišnost již v dětství, ačkoliv až do adolescence nevědí, co tato odlišnost znamená. V adolescenci se prostřednictvím internetu a osob v jejich životě dostávají k informacím, které jsou klíčové pro další hledání a uvědomění jejich genderové identity. Vývoj nebinární identity je vnímán jako nelineární. Jako zásadní se ukázaly být vztahy s dalšími queer osobami a pocit sounáležitosti. Ve školách chybí osvěta o LGBTQIA+ tematice, zároveň je zde a v dalších prostředích znatelná genderová dichotomizace. Sociálně-kognitivní teorie pomáhá porozumět vývoji genderové identity nebinárních osob, které během tohoto procesu interagují s prostředím. Osoby jsou v hledání aktivními činiteli, zároveň jim v rozvoji může bránit stigmatizace.

KLÍČOVÁ SLOVA

nebinární identita, genderová identita, vývoj nebinární genderové identity, gender, sociálně-kognitivní teorie

ABSTRACT

The thesis discusses the development of non-binary gender identity using the framework of social cognitive theory. The thesis has three objectives. Firstly, to understand what gender, gender identity and the binary concept of gender mean for non-binary people. Second, to identify which significant aspects enter into the development of non-binary gender identity and third, to explore how to view non-binary gender identity through the lens of social cognitive theory. The theoretical section focuses on gender socialization, gender and gender identity and the theoretical perspectives that address gender identity development. It then focuses on the development of non-binary gender identity and subfields. The empirical section presents the actual research. Semi-structured interviews were conducted with nine non-binary individuals aged 18-25 years old thematically focused on their subjective experiences of gender identity development. The data were analysed through reflective thematic analysis. Subsequently, the themes of "Existing outside the box", "(In)visibility" and "Such a pet" were established. Based on the analysis, the research questions were answered. The thesis showed that non-binary persons perceive their difference already in childhood, although they do not know what this difference means until adolescence. In adolescence, through the Internet and the people in their lives, they access information that is crucial for further exploration and awareness of their gender identity. Non-binary identity development is seen as non-linear. Relationships with other queer persons and a sense of belonging emerged as crucial. There is a lack of awareness of LGBTQIA+ issues in schools, while at the same time gender dichotomization is noticeable here and in other settings. Social cognitive theory helps to understand the development of gender identity of non-binary persons who interact with the environment during this process. Persons are active agents in the search, while at the same time stigma may hinder their development.

KEYWORDS

non-binary identity, gender identity, non-binary gender identity development, gender, social cognitive theory

Obsah

Úvod	7
1 Teoretická část	8
1.1 Genderová socializace	8
1.1.1 Genderová socializace ve školním prostředí	9
1.2 Genderové stereotypy	10
1.3 Genderová identita	12
1.4 Vývoj genderové identity	14
1.5 Teorie vývoje genderu	16
1.5.1 Kognitivně-vývojová teorie	16
1.5.2 Teorie genderových schémat	17
1.5.3 Sociálně-kognitivní teorie	20
1.6 Nebinární genderová identita	25
1.7 Vývoj nebinární genderové identity	28
1.7.1 Vztahy a sociální podpora	30
1.7.2 Jazyk	30
1.7.3 Škola	31
1.7.4 Diskriminace	32
1.7.5 Psychické zdraví	33
2 Empirická část	36
2.1 Cíle práce a výzkumné otázky	36
2.2 Metodologie	36
2.2.1 Sběr dat	36
2.2.2 Výzkumný soubor	37
2.2.3 Metoda analýzy dat	39

2.2.4	Průběh analýzy dat.....	40
2.3	Analýza a interpretace dat	41
2.3.1	Existovat mimo škatulky	41
2.3.2	(Ne)viditelnost	50
2.3.3	Takové zvířátko	65
2.4	Zodpovězení výzkumných otázek	70
2.5	Diskuze	77
	Závěr.....	82
	Seznam použitých informačních zdrojů	84

Úvod

Ačkoliv se do povědomí společnosti dostávají pojmy související s LGBTQIA+ tematikou čím dál tím více, stále panuje zmatení v pojmech jako je gender, genderová identita a pohlaví. Mnohdy není odlišováno pohlaví od genderu, přestože rozdíl mezi nimi je zásadní a v případě nebinárních genderových identit zcela klíčový.

Nebinární gender je v České republice stále jen zřídka zkoumaná oblast. K posunu dochází hlavně na poli studentských prací, kterých postupně přibývá. Zaměřuje se na ni i tato diplomová práce, která si klade za cíl přispět k obeznámenosti jak v odborných, tak laických kruzích.

Ústředním tématem této práce je nebinární genderová identita a její vývoj. Práce sleduje vývoj nebinární genderové identity prostřednictvím subjektivních výpovědí nebinárních osob. Výzkumné cíle, které byly pro tuto práci stanoveny, jsou tři. Zaprvé porozumět, co pro nebinární osoby znamená gender, genderová identita a binární pojetí genderu. Zadruhé zjistit, které významné aspekty vstupují do vývoje nebinární genderové identity a zatřetí prozkoumat, jakým způsobem nahlížet na nebinární genderovou identitu prostřednictvím sociálně-kognitivní teorie.

Diplomová práce se skládá z teoretické a empirické části. V teoretické části jsou zahrnuta témata jako genderová socializace, genderová identita, vývoj genderové identity a významná teoretická hlediska, prostřednictvím kterých lze na vývoj genderové identity nahlížet. Na tento úsek navazuje zpracování oblasti nebinární genderové identity, na kterou je úžeji zacíleno také pomocí několika podkapitol s tématy jako vztahy, jazyk, škola, diskriminace a psychické zdraví.

V rámci empirické části práce je analyzováno devět rozhovorů s nebinárními osobami. Jako metoda analýzy dat byla zvolena reflexivní tematická analýza. Na základě provedené analýzy jsou dále zodpovězeny výzkumné otázky. Empirickou část uzavírá diskuze, v níž jsou shrnovány výsledky práce, o kterých je uvažováno ve vztahu k odborné literatuře použité v teoretické části a dále jsou zde zmiňovány limity a přínosy práce.

Ačkoliv je ústředním tématem práce vývoj nebinární genderové identity, neklade si za cíl vytvoření modelu či periodizace.

1 Teoretická část

V teoretické části jsou obsaženy základní koncepty jako je genderová socializace, genderová identita a její vývoj z hlediska různých teoretických hledisek. Jedním z témat je rovněž genderová socializace ve školním prostředí, jelikož škola je ve vývoji identity a tedy i identity genderové důležitou součástí. Je zde důkladně popsána sociálně-kognitivní teorie, prostřednictvím které je nahlíženo v provádění analýzy na vývoj nebinární genderové identity. Navazuje text věnující se nebinární genderové identitě, jejímu vývoji a dílčím oblastem.

1.1 Genderová socializace

Socializace je celoživotní proces v rámci nějž si člověk prostřednictvím mezilidských interakcí osvojuje hodnoty, normy a vzorce chování obvyklé pro danou společnost. Úspěšná socializace je důležitá nejen pro rozvoj daného jedince, ale také pro společnost, ve které k tomuto procesu dochází. Bez socializace totiž není schopen nahlížet sám sebe jako samostatnou osobnost oddělenou od druhých s vlastním vědomím a schopností sebereflexe. V případě, kdy by socializace neprobíhala, narušila by se tím kontinuita a konsenzus společnosti (Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016).

Jedním z aspektů, které si člověk již od narození osvojuje, je gender. Dochází tedy k socializaci genderové. Dítě dokáže již kolem dvou let vybrat genderově vhodnou hračku pro dané pohlaví (Bussey & Bandura, 1999; Renzetti & Curran, 2003; Thorová, 2015). Janošová (2008) upozorňuje, že socializace začíná již v okamžiku narození. Socializace se tedy začíná odehrávat ještě dříve, než se začne formovat identita (Janošová, 2008; Smetáčková, 2016). V momentě narození dítěte je k němu automaticky přistupováno na základě biologického pohlaví. K genderovým rolím chlapce nebo dívku vedou z počátku především rodiče, kteří zároveň představují první genderové vzory, se kterými se dítě identifikuje. Rodiče, kteří znají pohlaví svého dítěte již před narozením, mají tendenci o něm uvažovat v termínech tradičně přisuzovaných dívkám a chlapcům. To je doprovázeno i rozdílným prostředím, které jim rodiče chystají. Navíc se objevuje i snaha genderové znaky u dítěte zdůrazňovat, což lze vysvětlit potřebou upevnování rodičovské identity. Stereotypní náhled na děti dle biologického pohlaví přetrvává ve vývoji dál a tento náhled neuplatňují

jen rodiče, ale i další lidé, se kterými se dítě setkává (Bussey & Bandura, 1999; Janošová, 2008).

Genderová socializace začíná již ve velmi útlém věku a odehrává se z počátku především v rodinném kruhu. Socializace se postupně posouvá do dalších oblastí života dítěte, ve kterých se kromě jiných dospělých setkává s dalšími dětmi. Děti se ve vrstevnických skupinách socializují vzájemně a spoluutváří socializační proces. Na genderové socializaci se tedy podílejí i samotné děti. Jak už bylo výše popsáno, socializace je celoživotním procesem a kromě rodiny se na ní podílí ve vysoké míře také média a škola (Renzetti & Curran, 2003).

Během socializace se učíme sociálními rolím a tedy také rolím genderovým. Genderová role je typ sociální role. Genderové role představují sdílená očekávání ve společnosti vztahující se k ženám a mužům na základě jejich pohlaví. Pokud člověk nenaplnuje tato očekávání, resp. normy dané společností, ta na to zpravidla reaguje negativně (Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016). *Teorie sociálních rolí* psychologek Eagly, Wood a Diekmann upozorňuje, že tendence přisuzovat úlohy ženám a mužům na základě sociální role vede k diferencovanému sociálnímu chování dle genderu. Např. očekávání, že ženy jsou pečující, komunikativní a soucitné, facilituje jejich péči uvnitř rodiny a současně v profesní oblasti. Podobně je tomu u mužů, od kterých je očekáváno zajištění rodiny, a kteří pod vlivem tohoto očekávání usilují o finanční zabezpečení rodiny a tráví více času prací. Genderové role tedy spoluutvářejí normativní tlak a navozují rozdíly v chování na základě pohlaví (Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016).

Genderová socializace slouží k poznávání genderové sociální reality, genderových rolí, osvojování komunikačních pravidel a formování genderové identity (Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016).

1.1.1 Genderová socializace ve školním prostředí

Dítě přicházející do školního prostředí už je částečně vybaveno znalostmi o genderovém chování žen a mužů z rodinného prostředí. Genderové normy, které zastávají rodiče, případně sourozenci, dítě přejímá a nadále samo uplatňuje vůči sobě i vůči ostatním (Bussey & Bandura, 1999).

Škola je vedle rodiny nejuživnějším prostředím, ve kterém dochází k socializaci. Škola je jedním z hlavních socializačních faktorů v období dětství, dospívání i mladé dospělosti. Jak už bylo výše uvedeno, součástí socializace je také socializace genderová, na níž se významně podílí právě školní prostředí. Škola jakožto autorita zprostředkovává poznání, které je dětmi nadále považováno za nadřazené tomu, které přichází odjinud. Ačkoliv je škola považována za nástroj rovnosti, jedná se o prostředek k předávání sociálních nerovností a společenského řádu jehož součástí je také genderové uspořádání. Děti si prostřednictvím formálního a neformálního kurikula osvojují znalosti a získávají zkušenosti, které tvarují jejich představy o realitě včetně genderového uspořádání. Představu maskulinity a femininity si děti utvářejí jak na základě formálního obsahu učiva, tak prostřednictvím neformálních obsahů přicházejících od vyučujících, tj. vyjadřované názory k tématům týkajících se žen a mužů, různá symbolická vyjádření týkající se maskulinního a femininního (Smetáčková, 2016). Gender bývá obvykle využíván jako organizační princip, podle kterého je dále přístupováno k osobám zastupujícím daný gender a jsou vytvářeny rozdílné podmínky. Žactvo/studentstvo s jinou než binárně genderovou identitou se tak běžně setkávají s binárními genderovými normami, se kterými nejsou v souladu (Smetáčková, 2007). Nebinární osoby potvrzují využívání genderových stereotypů ze strany vyučujících jako běžnou součást ve všech vzdělávacích stupních (Brzák, 2021). Ve školách se běžně dle genderu rozdělují aktivity, předměty, je očekáváno odlišné chování, vlastnosti, zájmy či fyzické dispozice (Brzák, 2021).

1.2 Genderové stereotypy

Stereotyp je sociální kategorie, které přísluší určité znaky. Z hlediska sociální kategorie je pak nahlíženo na všechny příslušníky, kteří do ní spadají, což vede k přehlížení individuálních charakteristik. Se stereotypem se pojí soubor asociací. Stereotyp je tedy sociální kategorie a zároveň kategorie paměťová. Skrze tyto kategorie lze kognitivně úsporně vnímat realitu, organizovat ji dle dřívějších zkušeností a nabytých znalostí. Stereotypy lze aplikovat nejen na cizí skupiny, ale i na skupiny vlastní a dle nich skupiny identifikovat a odlišovat. Běžné je také přisuzování negativních vlastností jiným skupinám v porovnání s vlastními skupinami. Stereotypům se učíme od druhých a jejich prostřednictvím s nimi komunikujeme. Neakceptace nebo neznalost stereotypu může

zapříčinit komunikační neshody. Stereotyp nabývá na váze, pokud se pojí s něčím, co je biologicky podmíněné. V případě genderových stereotypů je spojení s přírodou, resp. s něčím, co je považováno za přirozené, velmi pevné (Smetáčková, 2016).

Genderové stereotypy představují široce sdílené a generalizované pojetí toho, co znamená být ženou a mužem. Každému člověku tedy z hlediska těchto univerzálně platných kategorií náleží určité charakteristiky vztahující se k jeho pohlaví (Renzetti & Curran, 2003; Smetáčková, 2016). Očekává se, že muži a ženy nesou určité psychické vlastnosti, schopnosti, chování, zájmy atd. Dle genderových stereotypů v euro-amerických zemích jsou muži asociováni zejména s fyzickou silou, racionalitou, dominancí, orientací na technické oblasti. Ženy jsou asociovány s fyzickou krásou, emocionalitou, submisivitou a orientací na vztahy. Maskulinita a femininita jsou vymezovány jako dva póly, které se svými charakteristikami odlišují a zároveň doplňují. U těchto dvojic je navíc vzájemně se vylučující vztah, tzn. pokud je dominance asociována s mužem, submisivita bude asociována s ženou a naopak (Smetáčková, 2016). Pro osoby, které z tohoto rámce nějakým způsobem vybočují, ať už odlišnou sexuální orientací nebo genderovou identitou, bývá obtížné se ve společnosti bezpečně pohybovat a zároveň se svobodně projevovat ve své genderové identitě (James et al., 2016; Matsuno, 2019; Taylor et al., 2019). Dichotomizace a předpoklad komplementarity vedou k homogenizaci skupin. Existuje tedy představa o „průměrné“ ženě a „průměrném“ muži a tato generalizace vede ke stírání individuálních rozdílů (Smetáčková, 2016). Nebinární osoby vynikají svou rozmanitostí a oproti cisženám a cismužům¹ se jedná o heterogenní skupinu. Protože se jedná o skupinu, která se vymyká binárnímu rozlišení genderu, a v identitách jedinců do ní zahrnutých, se mísí prvky obojího, je pro společnost, ve které se běžně lidé řídí sociálními kategoriemi včetně genderových stereotypů, obtížné tuto odlišnost akceptovat.

Jak bylo popsáno výše, dítě postupuje ve svém chování genderově správně už v batolecím období, kdy kolem dvou let dokáže volit stereotypně „holčičí“ nebo „klučičí“ hračku podle svého pohlaví. Z toho lze usuzovat, že genderové stereotypy působí na člověka už ve velmi

¹**CIS(GENDER) OSOBA** (cisžena, cismuž) – osoba, jejíž genderová identita se shoduje s pohlavím připsaným při narození

útlém věku (Renzetti & Curran, 2003). V dětství, kdy se dítě učí orientovat ve světě, ve kterém se pohybuje, se učí genderovým stereotypům, se kterými má tendenci se ztotožňovat a stereotypní charakteristiky rigidně splňovat. Příkladem genderových stereotypů může být třeba přístup k dívkám a chlapcům během vzdělávání. Ve školách je patrný rozdílný postoj k dívkám a chlapcům nejen v oblasti chování, ale také v prisuzování určitých schopností na základě pohlaví (Renzetti & Curran, 2003; Smetáčková, 2007).

Stereotypy jsou uplatňovány a působí na člověka po celý život a ti, kteří se od nich odlišují mohou být na základě toho považováni za nenormální, zvláštní (Renzetti & Curran, 2003; Slaměník et al., 2019). Nelze vyloučit, že člověk nedokáže genderovým stereotypům vzdorovat. Jejich odmítnutí může mít za následek sociální konflikt až izolaci (Smetáčková, 2016). Nebinární a další queer² osoby jsou svou odlišností od toho, co je považováno za přirozené, zdrojem nepochopení a nesouhlasu neojediněle doprovázeným i verbálním nebo fyzickým napadáním (Harrison et al., 2012; James et al., 2016). Stigma a vylučování ze společnosti běžně vede k dalším dopadům na psychické zdraví těchto osob (James et al., 2016; Matsuno, 2019).

1.3 Genderová identita

Identita

Pojmem identita v nejjednodušším slova smyslu rozumíme, kým nebo čím jsme. V současné době výraz identita osoby nebo společenství zahrnuje množství charakteristik jako je autenticita, integrita, kontinuita, relativní stálost v čase, sebedefinování a definování jinými, odlišnost od ostatních, uvědomění si této odlišnosti a afiliaci k určitým skupinám a společenstvím. To, jak je v odborných kruzích nahlíženo na identitu se v čase mění a její význam už se neomezuje jen na totožnost, stejnost nebo stálost (Slaměník et al., 2019).

To, jak se osoby či společenství identifikují, se může lišit od toho, jak je identifikují druzí. Rozpor v sebedefinování a definování druhými, může vést k tzv. boji o identitu (Slaměník et al., 2019). Ačkoliv Slaměník et al. (2019) popisuje boj o identitu spíše v politickém slova smyslu, kdy jednotlivá společenství vymezují své sociální pozice ve snaze o získání moci a

² **QUEER** - zastřešující termín označující všechny osoby, které mají jinou než cisgenderovou identitu nebo jinou než heterosexuální orientaci

nastavení určitých pravidel, k něčemu podobnému dochází také u nebinárních a dalších osob příslušejících k LGBTQIA+³ komunitě. Příkladem může být spor o uzákonění manželství stejnopohlavních párů, adoptování dětí stejnopohlavními páry nebo úřední změna jména. Způsob, jakým je ve společnosti na gender nahlíženo a jak je s ním a jeho příslušníky nakládáno, má v mnoha ohledech politický charakter.

Dalším důležitým aspektem identity je také to, že lidé od ní odvozují a její pomocí vysvětlují konání své i ostatních (Slaměník et al., 2019). Běžně je na jednání a prožívání nahlíženo optikou genderu, který je v mnoha situacích jakýmsi ukazatelem chování muže nebo ženy. K rozporu pak může docházet v případě, kdy společnost nahlíží na nebinární osoby z této dichotomické perspektivy a vnímá nebinární identifikaci jako chybné vybočení z binárního rozložení genderu (Hegarty et al., 2018).

Na identitu má značný vliv společnost, resp. společenství, ve kterých se lidé pohybují. Sociální identita ukazuje na příslušnost k sociální kategorii, jejíž členové plní nastavené normy a pravidla a vyznačují se určitými charakteristikami. Identita pak může, ale i nemusí, být vyjádřena skrze sociální kategorii. Osobní identitu lze vysvětlit jako sociálně významné charakteristiky, na jejichž základě se utváří sebehodnocení a sebeúcta osoby. Sociální a osobní identita se prolínají a vzájemně ovlivňují (Slaměník et al., 2019).

Genderová identita

Genderová identita je součástí osobní identity člověka a znamená zařazení sebe sama ke konkrétní genderové kategorii (Smetáčková, 2016; Šabatová, 2019). Příslušnost k danému genderu ale nemusí odpovídat pohlaví, se kterým se člověk narodí (Šabatová, 2019).

Pojem gender někdy překládán jako rod či pohlaví, má význam sociální a kulturní (Janošová, 2008; Slaměník et al., 2019; Šabatová, 2019). Běžně se můžeme v literatuře setkat s názorem, že „gender“ odkazuje na to, co znamená být mužem, a co znamená být ženou a na rozdíly mezi nimi. Jedná se o modely postojů a chování, které se v různých historických a sociokulturních kontextech odlišují (Janošová, 2008; Renzetti & Curran, 2003; Slaměník et al., 2019). V současné době přestává být přístup k genderu a genderové identitě tolik

³ **LGBTQIA+** - zkratka označující genderové a sexuální identity, tj. lesby, gayové, bisexuálové, transgender osoby, queer osoby, intersexuální a asexuální osoby; symbol + značí další identifikace nezmíněné explicitně ve zkratce

rigidní a je bráno v potaz, že gender a genderová příslušnost je rozmanitá a subjektivní (Government, 2020; Šabatová, 2019).

Problematická je skutečnost, že význam slova gender je často v českém jazyce zaměňován za význam slova pohlaví. Zatímco pojem pohlaví (v anglickém jazyce *sex*) odkazuje na biologické pohlaví, sekundární pohlavní znaky a chromozomy (Matsuno & Budge, 2017; Šabatová, 2019) a je tedy ryze biologickou složkou člověka, pojem gender má, jak je uvedeno výše, charakter socio-kulturní. Ačkoliv gender a biologické pohlaví nemusí jít ruku v ruce, ve společnosti přetrvávají genderové stereotypy, které se opírají právě o biologické pohlaví jako o podstatu a popisují, co znamená být mužem nebo ženou (Renzetti & Curran, 2003; Slaměník, 2019; Smetáčková, 2016).

Gender a genderová identita jsou i přes určité uvolňování stále pojmy, jejichž základ leží v dichotomii muž-žena. Na škále, kde na jedné straně je maskulinita a na straně opačné femininita, osoba, která se identifikuje jako nebinární, se pohybuje někde mezi těmito póly. Nebinární osoby nebo osoby s jinou genderovou identitou mohou vnímat gender zcela odlišně od jeho běžného společenského pojetí (Feraday, 2016). Některé nebinární osoby reflektují, že se nevztahují k žádnému genderu a gender nepociťují vůbec. V takovém případě lze mluvit o *agender* osobách (Matsuno & Budge, 2017). Ačkoliv se pojem *agender* zakládá na chybějícím prožitku genderu, pořád zůstává genderovou identitou (Filipová, 2018; Galupo et al., 2020; Hegarty et al., 2018; Matsuno & Budge, 2017).

Souhrnem lze říct, že genderovou identitu tvoří genderové atributy, se kterými daná osoba souzní (Janošová, 2008). K genderové identitě náleží také genderová exprese, která se projevuje v řeči, chování, oblékání apod. (Šabatová, 2019), zároveň ale ne vždy daný jedinec vyjadřuje svou genderovou identitu navenek v celé své šíři, jelikož se jedná o vnitřní a privátní složku lidské osobnosti (Janošová, 2008; Matsuno & Budge, 2017). Limitování projevů vlastní genderové identity může ale také pramenit z obav z reakcí okolí (Lorca, 2023; Matsuno & Budge, 2017; Taylor et al., 2019).

1.4 Vývoj genderové identity

Kolem 2 až 3 let se dítě seznamuje s označeními *chlapec* a *dívka*, které se učí používat podle vnějších znaků, např. osoba s dlouhými vlasy je ženského pohlaví a osoba v obleku je

mužského pohlaví. Vznik aktivně se prosazující genderové identity se formuje přibližně kolem 4.-5. roku a konstantnost genderu nastává mezi 6.-7. rokem (Helgeson, 2017; Thorová, 2015). Příkladem, který uvádí Helgeson (2017) může být třeba situace, kdy čtyřletá dívka zpochybňuje, že dívka s „klučičími“ botami (modré sandále) je dívkou. Jiný příklad, kde lze pozorovat nestálost genderu uvádí Thorová (2015), kdy popisuje holčičku, která napodobuje svého staršího bratra, odmítá připustit, že je dívka a až kolem 6 let je vědomí genderu stabilní. Dítě přistupuje k genderu obecně velmi stereotypně a rigidně a tento postoj se během vývoje rozvolňuje (Renzetti & Curran, 2003).

Děti vnímají genderové normy a integrují údaje související s pohlavím již ve věku 2 let a podřizují jim své zájmy a činnosti. Dokáží správně rozdělit hračky, oblečení aj. na „ženské“ a „mužské“ (Bussey & Bandura, 1999; Martin & Ruble, 2009). Děti běžně vztahují genderové normy i na ostatní a reagují na jejich porušení. Během mladšího školního věku nezdědka dochází mezi dětmi k vzájemnému normativnímu tlaku v podobě posmívání až šikany, pokud jsou porušeny (Martin & Ruble, 2009). Dítě obvykle ubírá na rigiditě v oblasti genderu v momentě, kdy dosahuje genderové konstantnosti. Zjistí, že gender je trvalý a imunní vůči vnějším změnám, tzn. oblékání ani způsob hry ho nezmění (Diamond, 2020). Přibližně od 8 let se stává kognitivně flexibilnější (Martin & Ruble, 2009).

Utváření identity vystupuje do popředí ve vývojových teoriích zejména v období dospívání. Podle teorie Erika Eriksona (1996) na sebe dítě přejímá vlastnosti a charakteristiky pečujících a dalších významných osob. Ačkoliv je jedinečnou bytostí, hledá znaky identity v okolí, aby si je osvojilo a utvářelo tak svou identitu. V období dospívání si začne klást otázku, kým vlastně je a jaká je jeho role ve společnosti. Identita včetně genderové identity se tedy rozvíjí za působení sociálních faktorů, tj. vrstevníci, škola, rodiče, média. Pro období adolescence je typické zmatení a až introspektivní zkoumání sebe sama. Dospívající bojují s pochybnostmi o sobě, emoční prožívání bývá zřetelně proměnlivější. Typické je ztotožňování se s hodnotami a postoji vrstevnických skupin čili vytváření sociální identity. Dle Eriksonovy teorie nastává během období rané a pozdní adolescence vývojový konflikt *identity a konfuze rolí* a ctností je *věrnost* čili věrnost zvolené životní filosofii. Je tedy vyřešen konflikt a nalezena identita.

Na vývoj genderu a genderové identity lze nahlížet skrze rámce následujících teorií, které na proces vývoje genderové identity podávají různé náhledy.

1.5 Teorie vývoje genderu

V následující kapitole se budu zabývat několika teoriemi, které popisují vývoj genderu z různých hledisek. Bude zde popsána kognitivně-vývojová teorie, teorie genderových schémat a sociálně-kognitivní teorie, která je pro tuto práci stěžejní.

1.5.1 Kognitivně-vývojová teorie

Kognitivně-vývojová teorie vycházející z díla Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga hovoří o tom, že děti se během vývoje učí genderu kognitivním zpracováním. Aby se dítě dokázalo orientovat v sociálním světě, vytváří si určité kategorie, tzv. schémata. Schéma lze popsat jako konstrukt vytvořený z informací o znacích jednotlivých kategorií a souvislostech mezi těmito kategoriemi. Míra propracovanosti schématu se odvíjí od zkušeností a významnosti, kterou pro daného člověka má. Dle teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta dítě ve věku mezi 18. měsícem a 7. rokem vyhledává jasná a konkrétní vodítka a jedním z nich je právě pohlaví. Pohlaví je pro dítě dobře rozeznatelným znakem a jakožto schéma dobře použitelným. Toto schéma uplatňuje na sebe a podle něj utváří svou identitu. Následně schéma maskulinity a femininity uplatňuje na své okolí, nahlíží skrze ně na chování a vlastnosti lidí a rozlišuje, co je „mužské a ženské“, a to případně hodnotí jako genderově vhodné/přiměřené nebo naopak. Kognitivní schémata pomáhají dítěti orientovat se v okolním světě a slouží jako jakýsi „filtr“ přes který sleduje dění kolem sebe. Na základě schémat dítě usuzuje a interpretuje sociální chování ostatních, zároveň se od nich odvíjí také jeho vlastní konání. Schémata jakožto určité kategorie po celý život utvářejí způsob, jakým ženy a muži konají, myslí, cítí (Renzetti & Curran, 2003; Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016).

Děti ve věku do 7 let mají tendenci uvažovat o sobě i o druhých v rámci genderových stereotypů. Oblibují si genderově stereotypní činnosti, hračky, barvy, vytvářejí vztahy s dětmi stejného pohlaví, mají rigidně stereotypní představy o genderu. Toto se dle kognitivně-vývojové teorie odehrává v předoperačním stádiu, kdy má dítě tendenci vše vnímat v určité pravidelnosti, která je v podstatě neměnná (Renzetti & Curran, 2003).

Podle kognitivně-vývojové teorie genderová identita řídí, jak se dítě bude učit o genderu a jak se bude následně genderově projevovat, přičemž toto chování následně potvrzuje onu genderovou identitu (Hegelson, 2017; Smetáčková, 2016). Dítě má vysokou vnitřní motivaci chovat se takovým způsobem, který je s jeho genderovou identitou v souladu. Dítě se identifikuje jako dívka nebo chlapec a chce se chovat způsobem, který je v souladu s touto vlastní kategorií. Sebepojetí se postupně se získáváním nových informací z okolí dále rozšiřuje.

Kognitivně-vývojová teorie je založena na předpokladu, že dítě si schémata vytváří samo a uplatňuje je na sebe a své okolí. Aktivně tedy interpretuje to, co vidí kolem sebe (Helgeson, 2017; Smetáčková, 2016). Zdá se, že kognitivně-vývojová teorie popisuje vývoj genderové identity jako něco, co má v moci především samo dítě a že dichotomie žena-muž je přirozenou součástí smyslového a emocionálního prožívání, přičemž opomíná působení sociokulturního kontextu. Už od narození je k dítěti z pozice druhých implicitně přistupováno jako k dívce nebo chlapci (Janošová, 2008). Genderová schémata u dětí navíc velmi podporují genderově stereotypní prostředí, ve kterých se dítě pohybuje. K tomu dochází již během primární socializace, kdy jsou rodiči často u dítěte posilovány např. genderově specifické aktivity (Bussey & Bandura, 1999; Renzetti & Curran, 2003).

Kognitivně-vývojová teorie předpokládá, že nejdříve je dosaženo genderové konstantnosti a až následně se dítě učí chování, které odpovídá jeho genderové roli. To bylo ale vyvráceno studii, které ukázaly, že děti, které ještě nedosáhly genderové konstantnosti se již začaly chovat v souladu s genderově typizovaným chováním (Bussey & Bandura, 1999).

1.5.2 Teorie genderových schémat

Teorie Sandry Bem vycházející z kognitivně-vývojového přístupu rovněž využívá pojem schéma, který je zde ústředním bodem. Genderové schéma obsahuje informace o vzhledové, psychické a behaviorální charakteristice žen a mužů a lidé je užívají jako zjednodušující nástroj pro utřídění množství informací a jejich následné užití. Teorie předpokládá, že lidé nahlíží na sebe a i na druhé skrze genderová schémata a zabývá se tím, jak se děti genderovým schématům učí (Smetáčková, 2016). Sandra Bem v teorii genderových schémat zohledňuje socio-kulturní kontext, který v kognitivně-vývojové teorii v původním pojetí chybí. Spojují se zde prvky kognitivně-vývojové teorie a teorie sociálního učení.

Kognitivně-vývojová teorie hovoří o schématech, která si děti vytváří už v ranném dětství a na základě nich se vyvíjí i jejich genderová identita. Teorie sociálního učení přidává v pohledu na vývoj genderové identity sociální aspekt a popisuje, jakým způsobem se učíme genderovým kategoriím od druhých (Helgeson, 2017).

To, jak a v jaké míře lidé používají genderová schémata se liší. Bem rozlišuje genderově schematického a aschematického člověka. Genderově schematický člověk používá schéma jako hlavní princip při rozhodování od každodenních záležitostí jako je oblékání po klíčová rozhodnutí jako je volba profese. Prostupují tedy všemi konativními a kognitivními procesy. Aschematický člověk naproti tomu používá buď jiná než genderová schémata nebo jsou schémata rozvolněná (Helgeson, 2017; Smetáčková, 2016). K teorii genderových schémat se poutá také koncept androgynie. Androgynie se týká vlastních projevů a identity člověka. V androgynní osobnosti jsou vyváženě kombinovány femininní a maskulinní charakteristiky a schémata se tak vzájemně překrývají. Jedinec s androgynní osobností sám sebe prožívá prostřednictvím femininních a maskulinních charakteristik a dokáže se za jejich využití flexibilně adaptovat bez toho aniž by bylo narušeno vlastní přiřazení k genderové kategorii. Aschematičnost s androgynií koresponduje. Identita je tak s kognitivní složkou v souladu. Naopak je to u genderově schematického člověka s androgynní osobností, kde se identitní a kognitivní roviny dostávají do rozporu (Bem, 1981; Helgeson, 2017; Slaměník et al., 2019; Smetáčková, 2016). Jak Bem později uznala, androgynie jakožto koncept založený na pojmech spojených s biologickým pohlavím nemůže zbavit společnost genderové dichotomie, což bylo jejím hlavním záměrem. Aschematičnost, která má pozitivní dopad na osobnost člověka je dle Bem těžko dosažitelná, jelikož dítě si v určité fázi vývoje vyhledává jednoduché kognitivní struktury a současně se děje v genderově strukturované společnosti (Helgeson, 2017).

Teorie genderových schémat vysvětluje, jak lidé využívají genderová schémata pro chápání světa a současně, jak jsou tato schémata formována. O tom pojednává koncept *optických skl*. Kultura každé společnosti je tvořena souborem skrytých předpokladů vztahujících se ke vzhledu, myšlení, prožívání a jednání. Tyto předpoklady neboli optická skla prostupují kulturu, společenské instituce i duševní nastavení lidí a předávají se mezi generacemi, čímž vznikají a udržují se určité vzorce myšlení a chování (Bem, 1993; Renzetti & Curran, 2003).

Genderová optická skla, která Bem (1993) rozlišuje, jsou genderová polarizace, androcentrismus a biologický esencialismus.

- Genderová polarizace je postavena na odlišnosti mužů a žen, která je jedním z principů celkového uspořádání společnosti. Děti tak vyhledávají odlišnosti mezi muži a ženami a do struktury se dle toho zařadí. Tento proces se zpravidla uděje do tří let věku dítěte.
- Následuje androcentrismus vyjadřující představu, že muži jsou nadřazeni ženám a předpoklad, že svět jak ho vnímají muži je normou, zatímco vnímání žen je odchylkou od této normy. K polarizaci se tak přidala asymetrie v jejímž důsledku jsou maskulinita a muži považováni za hodnotnější.
- Biologický esencialismus legitimizuje a racionalizuje genderovou polarizaci a androcentrismus skrze přesvědčení, že se jedná o něco přirozeného, daného vrozenou biologickou odlišností mužů a žen a tedy nezměnitelného (Bem, 1993).

Cíle Sandry Bem a jejího díla bylo především stírání rozdílů mezi muži a ženami a oddělení genderu jakožto sociálního konstruktu od biologického pohlaví. V takovém případě by androgynie ztratila ve společnosti svůj smysl a biologické pohlaví by mělo na člověka a společnost minimální vliv. Později sama autorka uznala, že tyto cíle nejsou dosažitelné a za účelem minimalizování genderových rozdílů zvolila novou strategii. Namísto redukování genderových kategorií by naopak mělo existovat až 1000 různých genderových kategorií. Bem pojmenovala 18 kategorií, které sestávaly z kombinování pohlaví, genderových rolí a sexuálních orientací (Helgeson, 2017).

V současné době by vzhledem k množství kategorií přestalo být možné jasně vymezovat hranice mezi nimi. To už máme ostatně možnost jako společnost sledovat. Gender se stává více fluidním a je o něm uvažováno spíše jako o dimenzi či spektru než jako o kategorii s jasnými hranicemi. Ačkoliv se mohly nebo stále mohou zdát úvahy Sandry Bem až utopické, aktuálně se velmi blíží realitě a lze je považovat za velmi nadčasové. Např. Lorca (2023) ve své práci hovoří o “rozmazávání“ genderu, kde nebinární osoby volají po narušení konceptu genderu a binárního ohraničení namísto vytváření dalších genderových kategorií.

Tato teorie přispěla také v oblasti výzkumu, kde vedla ke změně přístupu k maskulinitě a femininitě, které namísto „esence lidských bytostí“ začaly být považovány za „kognitivní reprezentace“ (Slaměník et al., 2019).

1.5.3 Sociálně-kognitivní teorie

Sociálně-kognitivní teorie, které se začaly vyvíjet v 90. letech 20. století jako třetí vlna kognitivně-vývojového přístupu, zohledňují při genderovém vývoji sociokulturní a také situační kontext. Jejich společným jmenovatelem je vysvětlení genderového vývoje protnutím vnitřních mentálních procesů a vnějších podmínek včetně vlivu druhých osob (Smetáčková, 2016). Kromě dalších sem patří také práce Sandry Bem, jejíž teorie byla popsána výše. Zde se úžeji zaměřím na sociálně-kognitivní teorii v pojetí Alberta Bandury.

Ve srovnání s kognitivně-vývojovou teorií, kde je ústředním pojmem genderová identita a genderová konstantnost, Bandura operuje spíše s termínem genderová role. Kognitivně-vývojová teorie pokládá genderovou identitu a genderovou konstantnost za určující faktor, který předchází genderovému vývoji. Proti tomu se Bandura ohrazuje. Děti prokazují genderové preference ještě předtím. Už ve dvou letech dokážou kategorizovat dívčí a chlapecké hračky, oblečení nebo činnosti. Ke schopnosti genderově stereotypně rozlišovat dítěti pomáhá znalost stereotypů náležejících k genderovým rolím. Tato úroveň předchází genderové sebeidentifikaci, která již zahrnuje abstrakci souboru genderových atributů zasazených do obecné struktury znalostí (Bussey & Bandura, 1999). Je tedy zřejmé, že na vývoji genderu se podílejí další faktory a mechanismy, o kterých bude pojednáno v následujícím textu.

Sociálně-kognitivní teorie se staví proti jednostrannému výkladu chování pouze na základě vlivů prostředí nebo pouze na základě vnitřních dispozic. Ve výkladu lidského chování vychází z triadického recipročního determinismu. Model triadického recipročního determinismu tvoří tři skupiny faktorů: osobnostní faktory (P – personal), chování (B – behavior) a vnější prostředí (E – environment). Osobní faktory zahrnují kognitivní, afektivní, biologické a jiné vnitřní osobní momenty. Patří sem koncepce spojené s genderem jako normy chování a seberegulační vlivy. Faktor chování odkazuje na vzorce činností spojené s genderem a faktor prostředí se vztahuje k rozsáhlé síti sociálních vlivů s nimiž se člověk setkává v každodenním životě. Tyto faktory jakožto determinanty na sebe vzájemně působí

a obousměrně se ovlivňují. Oproti výše popsaným teoriím sociálně-kognitivní hledisko nepojímá chování jen jako produkt situačních a osobních faktorů. Model nepředpokládá stejnou sílu všech faktorů. Jejich vliv může navíc kolísat v čase a za daných okolností. Tam, kde je diktát prostředí nízký, bude mít osobní faktor silný vliv na vývoj jedince. Naopak v prostředí, kde jsou pevně stanovené sociální role a vzorce životního stylu, bude mít osobní faktor menší volnost působení. Dle Bandury v modelu neexistuje žádný pevný vzorec vzájemné interakce. Lze tedy shrnout, že dle sociálně-kognitivní teorie nelze spojovat genderový vývoj jen s kognitivní nebo behaviorální složkou, naopak se jedná o proces, ve kterém hraje roli komplex faktorů, jejichž síla vzájemného působení se navíc liší na základě situačního kontextu (Bussey & Bandura, 1999; Janoušek, 1992).

Sociálně-kognitivní teorie úzce souvisí s tématem, které je zásadní v díle Alberta Bandury a sice observačním učením. Observační učení spočívá v nápodobě modelů a v tomto učícím procesu se uplatňují čtyři komponenty: pozornost, retence, reprodukování a posílení. Jedinec tedy nejdříve pozoruje modelovanou událost. Pozornost ovlivňují různé proměnné jako přitažlivost modelu, moc nebo podmínky, za jakých dochází k pozorování dané události. Následně se pozorované chování ukládá v paměti a to je dále reprodukováno. Retence zahrnuje aktivní proces transformace a restrukturalizace informací o událostech pro paměťovou reprezentaci ve formě pravidel a představ o stylu chování. Retenci posiluje kognitivní nácvik reprezentací. Podobně i vybavování zahrnuje spíše proces rekonstrukce paměťových reprezentací než pouhé vyvolání zaznamenaných událostí. Symbolická reprezentace je převedena do praxe pomocí reprodukování pozorovaného a toto chování musí být převedeno do vhodné činnosti podobné pozorovanému modelovanému chování. Schopnost provádět činnosti vhodným způsobem se zlepšuje opakovaným nácvikem. Celý proces završuje posílení, kde se zapojují motivační proměnné čili motivace k opakování dané činnosti. Bandura rozlišuje přímé posílení ve smyslu odměnění nebo trestu, zástupné posílení, kdy jedinec anticipuje odměnu za určité chování a sebeposílení, kdy je daný jedinec motivován vlastním úsilím dosáhnout vlastního cíle, normy bez ohledu na druhé.

Při observačním učení se chování modelu ukládá v podobě mentální reprezentace, kterou lze opětovně vyvolat převedením do slov. Tato symbolická kognitivní schopnost umožňuje jedinci nejen zopakovat modelované chování, ale zároveň ho modifikovat do nových

schémat. Modelování tedy není jen imitací pozorovaného, nýbrž prostředkem k osvojování hodnot, postojů a vzorců chování. Jakmile si daný jedinec vydělí pravidla a struktury, které jsou základem modelovaných činností, mohou generovat nové vzorce chování, které sice odpovídají strukturním vlastnostem, ale posouvají se nad rámec původní zkušenosti. V sociálním učení se rovněž uplatňuje reciproční determinismus, kdy člověk vlastní činností působí na své okolí a to naopak svou silou působí na něj (Bussey & Bandura, 1999; Výrost & Slaměník, 2008).

Dítě od narození pozoruje chování svých rodičů a dalších osob v jejich okolí a jakožto hlavní zdroje informací o genderově vázaném chování od nich přejímá určitý rámec fungování žen a mužů včetně genderových stereotypů. Míra osvojení detailů stylů chování se odvíjí od vnímané účinnosti modelované činnosti, možnosti praktického procvičování a reakcí, které následují. Hraje zde roli kognitivní kompetence dítěte. Čím větší kognitivní schopnosti dítě má, tím se navyšuje schopnost vnímat detaily chování modelu. Když se dítě naučí rozlišovat muže a ženy, věnuje pak více pozornosti modelovému chování, které považuje za osobně významné. Opakovaně se prokazuje, že chlapci mají tendenci v genderovém chování k větší rigiditě než dívky. Dodržování norem genderově vázaného chování se vyžaduje spíše od chlapců než dívek. Selektivní pozornost je částečně závislá na podmínkách, za kterých pozorování probíhá. Při experimentech v laboratorním prostředí, kdy je dítě uměle vsazeno do situace, kdy pozoruje model, který si samo nevybralo, učí se chování modelů stejnou měrou bez ohledu na gender. Pokud je dítě vystaveno současně mužským a ženským modelům a musí si vybrat, kterému bude věnovat pozornost, pak pravděpodobně dojde k výběru modelu stejného genderu.

Z hlediska sociálně-kognitivní teorie je třeba rozlišovat osvojení a výkon, protože lidé nevykonávají vše, co se naučí. Bandura popisuje, že chlapci se sice díky opakovanému mateřskému modelování naučí hodně o domácích rolích, ale jen zřídka budou takové činnosti vykonávat v každodenním životě (Bandura, 1965). Jsou-li děti vystaveny působení mužských a ženských modelů, které mají nebo nemají moc, modelují své chování podle sociální moci a statusu stejného pohlaví modelu (Bussey & Bandura, 1999). Zde se ukazuje souvislost se sociálním uspořádáním. Míra významu, který je přikládán genderu jako

kategorii, míra stratifikace a segregace na základě genderu se ve společnostech liší, nicméně ve většině západních společností nechybí modely tradičního genderového chování.

Modelování plní ve vývoji genderu řadu funkcí. Velkou část informací dítě získává od modelů ve svém nejbližším okolí jako jsou rodiče, vrstevníci, další významné osoby v sociálním, vzdělávacím a profesním kontextu. Nelze opomenout roli všudypřítomných médií.

Modelování je přítomné už od narození. Dítě je již v kojeneckém věku schopné vnímat modely a jejich činnosti, kterým se následně může učit. Jak dítě postupně získává mobilitu a kompetence působit na své okolí, začíná se chovat způsobem vázaným na pohlaví, na nějž navazují reakce z okolí, podle kterých dále reguluje své chování. Značný podíl v tom má jazyk, kdy model, např. rodič, dítěti vysvětluje jaké chování je pro ně vhodné. Podle sociálně-kognitivní teorie slouží modelování jako hlavní zprostředkovatel informací. Prostřednictvím modelování se děti učí genderově vázanému chování a genderová konstantnost je tedy spíše produktem než předchůdcem modelování. Toto tvrzení dokazuje preference modelů stejného pohlaví bez ohledu na úroveň genderové konstantnosti. Modelování probíhá na individuální i kolektivní úrovni a je hlavním sociálním mechanismem, jehož prostřednictvím se vzorce chování předávají napříč generacemi.

Kromě modelování Bandura zmiňuje také další formy ovlivňování genderového vývoje jako je aktivní zkušenost nebo přímé učení. Aktivní zkušenost člověk získává rozpoznáním genderové vazby na chování na základě výsledků jednání. Aktivní zkušenost vyžaduje vytrvalé pozorování výsledků jednání, přičemž tyto výsledky, resp. reakce okolí mohou být různorodé dle prostředí, ve kterém se jedinec vyskytuje. Zjistilo se, že otcové reagují negativněji než matky na dívčí hračky u svých synů. Přímou výukou je míněno informování o různých stylech chování a jejich vazbě na gender. Přímá výuka vyžaduje znalost jazyka a schopnost uvažovat v abstraktních pojmech. Uplatňuje se tedy až u dětí se schopností porozumět a produkovat řeč a umění rozlišovat abstraktní a konkrétní. Zároveň může pomoci zobecnit efekt modelování a jednotlivé výsledky aktivní zkušenosti. Relativní vliv těchto tří druhů ovlivňování kolísá v průběhu vývoje a jejich důležitost se odvíjí od daného vývojového stadia. Z těchto tří typů ovlivňování považuje Bandura za nejfunkčnější právě modelování (Bussey & Bandura, 1999).

Sociálně-kognitivní teorie se zabývá také faktory, které regulují chování spojené s genderem. Mezi tyto faktory patří autoregulační mechanismy koření v sociálních sankcích a sebesankcích. Děti se učí predikovat sociální reakce na jejich chování včetně potenciálních sociálních sankcí. Ty mohou mít podobu schválení, odměny či neschválení a trestu. Sociální sankce dítěti zprostředkovávají informace o sociálních normách vztahujících se k genderovému chování, kterými se daná společnost řídí a tak (de)motivuje k dalšímu chování. Anticipace možných důsledků dostává charakter motivace. V průběhu vývoje se utváří vlastní sankce, kterými jsou nahrazovány vnější sankce. Po rozvinutí seberegulačních funkcí děti uplatňují vlastní sankce, podle kterých řídí své chování. Zdržují se chování, které porušuje jejich osobní normy, aby se vyhnuly sebekritickému hodnocení. Dodržování vlastních norem přináší pocit uspokojení a vlastní hodnoty. Zatímco vytvořené normy jsou vodítkem, anticipované důsledky v podobě sebesankcí jsou motivací pro dodržování norem. Dítě, které si stále více uvědomuje sociální význam genderu, věnuje tomuto aspektu větší pozornost. Chlapci mohou být v porovnání s dívkami silněji motivováni k uplatňování sankcí vůči sobě a zároveň i vůči svému okolí, protože je pravděpodobnější, že jim bude vytýkáno chování, které se odchyluje od jejich genderu.

Existují různé způsoby, jakým se vytvářejí osobní normy. Dítě genderové normy přejímá od svého okolí, zpočátku primárně od své rodiny. Vlastní normy dětí jsou ovlivněny modelovanými normami, kterým byly vystaveny. Pokud kupříkladu rodiče hlásají genderově rovný přístup, ale současně modelují tradiční genderové role, dítě pravděpodobně přejme normy plynoucí z chování rodičů. S hodnocením chování ve spojení s genderem se děti setkávají v dalších situacích s dalšími lidmi a na základě různorodých zkušeností se osobní normy utvářejí (Bussey & Bandura, 1999).

Sociálně-kognitivní teorie integruje psychologické a sociostrukturální determinanty do jednoho konceptu. Genderové představy se vytvářejí na základě zkušeností, které fungují v součinnosti s motivačními a seberegulačními mechanismy, které řídí chování spojené s genderem v průběhu celého života. V této teoretické perspektivě jsou genderové představy a role výsledkem široké sítě sociálních vlivů, které působí vzájemně v různých společenských uspořádáních.

1.6 Nebinární genderová identita

Termín „nebinární“ odkazuje na gender a genderové identity, které nejsou výlučně ženské nebo mužské. Nebinární člověk se může pohybovat někde mezi ženskou a mužskou identitou, může se v rozličných obdobích identifikovat buď jako žena, nebo jako muž, nebo se necítí být identifikován s žádným genderem či příslušnost ke konceptu genderu zcela odmítá (Hegarty et al., 2018; Jones et al., 2019; Matsuno & Budge, 2017; Monro, 2019; Poirier & Ellerby, 2020; Šabatová, 2019).

Je patrné, že význam slova nebinární v kontextu genderu a genderové identity je velmi široký a zastřešuje další genderové identity (Galupo et al., 2020; Godbelrg & Kuvalanka, 2018; Hegarty et al., 2018; Jones et al., 2019; Matsuno & Budge, 2017). Pod pojem nebinární gender lze zahrnout následující popisy vztahování se k genderu a genderovým identitám nebinárních lidí, kteří:

- necítí příslušnost k žádnému genderu,
- začleňují do svého genderu femininní i maskulinní aspekty nebo se pohybují někde mezi nimi,
- jsou příslušníky ženského nebo mužského genderu s určitou výjimkou,
- jsou příslušníky dalšího specifického, nikoliv ženského nebo mužského genderu,
- pohybují se mezi gendery,
- vybočují genderovou identitou zcela mimo binární model genderu (Hegarty et al., 2018).

Konkrétní výrazy označující výše uvedené charakteristiky genderu a genderových identit jsou např. tyto: *genderově neutrální*, *agender*, *androgynní*, *demigender*, *bigender*, *genderově fluidní*, *pangender*, *genderqueer* aj. (Hegarty et al., 2018; Barker & Richards, 2015).

Např. *agender*, jak už bylo krátce popsáno v předchozí kapitole, je termín, který vyjadřuje, že daná osoba nepocítuje příslušnost k žádnému genderu (Fiani & Han, 2019; Hegarty et al., 2018; Matsuno & Budge, 2017). V podobném smyslu pojem *agender* zastupuje např. výraz *neutrois* (Matsuno & Budge, 2017). Pojem *gender fluid/genderově fluidní* označuje genderovou identitu, která se u daného člověka proměňuje a v různých časových obdobích

se identifikuje jako žena, nebo jako muž (Matsuno & Budge, 2017). Termíny jako *demigirl*, *demiboy* vyjadřují příslušnost k ženskému nebo mužskému pohlaví, ale ne včetně všech prvků ženské nebo mužské genderové identity (Hegarty et al., 2018).

Jedná se o označení poměrně rozšířená ve společnosti i mimo specifické skupiny (Yeadon-Lee, 2016). Ačkoliv existují méně či více známá označení s konkrétním obsahem, mohou mít pro nebinární osoby různé významy. Nebinární lidé se mohou ztotožňovat s vícero těmito označeními neboli *labels*, a to v různé míře. Na rozmanitosti nebinárního genderu lze pozorovat, jak individuální může být prožívání genderové identity (Hegarty et al., 2018).

Vedle těchto známějších labelů existují také tzv. *microlabels*, které vznikají často uvnitř komunit nebinárních lidí v prostředí sociálních sítí, jak dokládá např. Yeadon-Lee (2016), Feraday (2016) nebo Messer (2023). Pro některé osoby je pohodlnější používat některé ze známějších označení, protože jim mohou microlabels připadat příliš konkrétní až omezující nebo naopak uvažují o vytvoření vlastního labelu, který plně vystihne prožívání jejich vlastní identity. Důvodem může být i opakované vysvětlování významu microlabelu okolí, které může být pro danou osobu vyčerpávající. Rozhodne se tedy pro zjednodušení využívat známější označení, i přesto že se identifikuje s méně známým labelem (Feraday, 2016; Yeadon-Lee, 2016).

Zatímco pojem genderová identita odkazuje na soukromé prožívání vlastního genderu, genderová exprese je formou vyjádření této vnitřní charakteristiky. Genderová exprese se typicky projevuje v úpravě zevnějšku, chování a jazyce. Je to způsob jakým člověk komunikuje s okolím svou genderovou identitu (Matsuno & Budge, 2017). Dle vnějších znaků lidé identifikují danou osobu jako muže nebo ženu. Zatímco u lidí s binární genderovou identitou je způsob sebe prezentace více či méně jednotný, u nebinárních lidí je o poznání rozmanitější. Někteří kombinují prvky typické pro binární genderové identity, což kromě sebe prezentace plní roli také cíleného narušování genderových stereotypů (Filipová, 2018; Lorca, 2023; Matsuno & Budge, 2017; Taylor et al., 2019). Zároveň některé osoby uvádějí pocit radosti, když druzí lidé nerozpoznají jejich gender (Lorca, 2023; Taylor et al., 2019). Někteří nebinární lidé naproti tomu volí spíše maskulinní nebo femininní způsob sebe prezentace, aby předešli případným negativním reakcím okolí (Filipová, 2018; Lorca, 2023; Taylor et al., 2019). Genderová exprese může být fluidní, mění se pak v závislosti na

situaci nebo časovém období (Matsuno, 2019). Je tedy znát, že androgynní vzhled nemusí jít s nebinárním genderem ruku v ruce (Lorca, 2023; Yeadon-Lee, 2016).

Jeden z hlavních prostředků genderové sebe prezentace je jazyk a podobně jako vzhled je velmi variabilní. Mnoho jazyků je založených na binárním chápání genderu, což nebinární osoby značně omezuje v prožívání a vyjadřování vlastní genderové identity (Jones et al., 2019; Taylor et al., 2019). Nebinární lidé tak volí mezi binárním jazykem, metaforami, analogiemi a negací (Taylor et al., 2019). Nedostatečná slovní zásoba a flexibilita v gramatice tak vede nebinární osoby ke snaze jazyk rozšiřovat (Feraday, 2016, Matsuno & Budge, 2017; Taylor et al., 2019). Postupně tedy vznikají nová označení a výrazy popisující genderové identity (Feraday, 2016; Marsuno & Budge, 2017) a zároveň se rozvíjí využívání nových zájmen nazývaných *neopronouns* (Feraday, 2016; Matsuno & Budge, 2017; Monro, 2019). S novotvory se můžeme setkat i v češtině, např tvar „one“ nebo „onu“ (Novotná, 2023). V angličtině se lze nejčastěji setkat s používáním genderově neutrálních zájmen jako *they/them/their* nebo *zie/hir/hirs*. Nebinární osoby běžně používají binární zájmena *she/her/hers; he/him/his* podle toho, který binární gender je jim bližší (Matsuno & Budge, 2017; Yeadon-Lee, 2016). Někteří používají maskulinní nebo femininní zájmena dle aktuální situace, kombinaci binárních zájmen nebo zájmeno nahradí jménem (Matsuno & Budge, 2017). Používání binárních zájmen může nebinárním lidem usnadnit každodenní fungování v majoritní společnosti (Yeadon-Lee, 2016). Genderově neutrální zájmeno „they“ je někdy využíváno v české variantě „oni“. Používání množného čísla je česky mluvícím lidem známo už z vykáni. To by následně muselo být zohledněno i při skloňování (Novotná, 2023; Lorca, 2023). V českém jazyce nebinární osoby v některých případech radši volí výraz „they“ než českou variantu „oni“ (Auratová, 2023; Divišová, 2023; Filipová, 2018). Nabízí se také zájmeno střední rodu „ono“. To je považováno za sporné, může totiž ve spojení s člověkem vyznívat jako dehonestující, jelikož je používáno k oslovování neživých věcí (Novotná, 2023). Lorca (2023) upozorňuje, že bývá využíváno k dehumanizaci osob s jiným než binárním genderem.

Kolek (2022) ve své práci uvádí nejčastější strategie používání jazyka nebinárních osob v češtině: a) používání zájmen v souladu s genderem, který byl dané osobě přidělen při narození, b) používání opačných zájmen, než těch, která byla člověku přiřazena po narození,

c) obcházení momentů, kdy v jazyce dochází k genderování, d) využívání středního gramatického rodu, e) přepínání mezi ženským a mužským rodem, f) použití množného čísla na místo jednotného čísla, g) používání zcela nových gramatických struktur a zájmen, h) používání různých grafických úprav genderových výrazů (Kolek in Lorca, 2023).

Ačkoliv je čeština oproti angličtině hodně binární, což vyjadřování genderové identity v jazyce nebinárním lidem značně komplikuje (Brzák, 2021; Novotná, 2023; Lorca, 2023), můžeme vidět podobné strategie i ve „flexibilnější“ čili méně binární angličtině.

1.7 Vývoj nebinární genderové identity

Jak už bylo výše popsáno, nebinární gender a genderová exprese, stejně jako prožívání genderu jednotlivými osobami s touto identitou je rozmanité. Zatímco existuje mnoho teorií a modelů popisujících vývoj genderové identity obecně, konkrétní model popisující vývoj nebinární genderové identity v současné době neexistuje ačkoliv s modely vývoje transgenderové identity už se setkat lze⁴. Ty opakovaně opisují lineární vývoj od počátečního zmatení po závěrečnou fázi vybudování autentického života s transgender identitou (Waagen, 2022; Matsuno, 2019). Oproti tomu vývoj nebinární genderové identity následuje o poznání méně lineární linku (Matsuno, 2019). Nebinární osoby chápou gender spíše jako konstrukt a přistupují ke své genderové identitě flexibilněji (Fiani, 2017). Prozkoumávání a následně i uvědomění si nebinární genderové identity nastává často během adolescence nebo až v období mladé dospělosti (Fiani, 2017; Goldberg & Kavalanka, 2018). Někteří nebinární lidé popisují, že „to věděli odjakživa.“ Odjakživa, tedy již v dětství a nadále i během dospívání pocítovali, že se liší od svých vrstevníků, a že nenaplňují femininní či maskulinní gender s náležitostmi, které jim společnost přiřazuje (Yeadon-Lee, 2016). Nebinární lidé uvádějí, že moment, kdy si uvědomili, že jsou nebinární, nastal až ve chvíli, kdy se dostali k informacím o nebinárním genderu (Cosgrove, 2020; Richards et al., 2017; Yeadon-Lee, 2016). Jazyk, který popisuje člověka, zároveň legitimizuje jeho prožívání. Potvrzuje mu, že není jediný s podobnými prožitky (Feraday, 2016), což hraje během vývoje nebinární genderové identity důležitou roli (Feraday, 2016; Goldberg & Kavalanka, 2018) a je zdrojem úlevy a porozumění vlastní identitě (Richards et al., 2017).

⁴Stádia vývoje transgender identity popsali např. Bockting a Coleman (2007), dále Devor (2004) nebo Hiestand a Levitt (2005) (Katz-Wise, 2017).

V procesu vývoje genderové identity lze pozorovat určité vzorce, nicméně se stále jedná o individuální zkušenost. Způsob, jakým se utváří nebinární genderová identita, se liší od vývoje běžné genderové identity a zasahuje do něj mnoho různých faktorů. Jak již bylo řečeno výše, zatím neexistují modely, které by tento proces popisovaly. Nicméně je možné sledovat určité pravidelnosti na základě osobních zkušeností nebinárních osob.

Nebinární osoby popisují, že si již od útlého věku uvědomovaly, že jejich gender je jiný a odlišuje se od pohlaví přiděleného v dětství (Yeadon-Lee, 2016; Waagen, 2022). Někteří nebinární lidé také uvádějí, že již ve věku 5-6 let si uvědomovali, že jsou nebinární, tedy že se neztotožňují s ženským ani mužským genderem (Fiani & Han, 2019). Cítili se nepříjemně v souvislosti s binárními genderovými normami a pociťovali zmatek ohledně jejich dodržování (Waagen, 2022). Během období dospívání mohou nebinární osoby zažívat velký tlak, jelikož se jedná o období, kdy je utváření genderové identity ústředním tématem sebepoznávání. Tlak ze strany vrstevníků na dodržování genderových norem může zamezit realizaci zájmů a činností, jak nebinárním, tak cisgender lidem. Sociální tlak hraje významnou roli ve vývoji genderové identity a může bránit autentickému genderového vyjádření (Waagen, 2022). V období vynořující se dospělosti vznikají nové příležitosti k prozkoumávání genderové identity např. ve vysokoškolském prostředí. Může to souviset s tím, že se člověk vzdaluje od své rodiny, přichází do nového prostředí, kde se může svobodně rozvíjet. To ukazuje např. výzkum, ve kterém se muži ve věku vynořující se dospělosti zmiňovali, že při odstupu od rodiny měli možnost upustit od nároků a norem spojených s genderem (Epstein & Ward, 2011 in Waagen, 2022). Genderové normy, které se lidé učí v dětství a dospívání se udržují i v dospělosti, zároveň může vystavení jiným genderovým prezentacím a normám umožnit další zkoumání genderu. Zjištění, že je možné mít genderovou identitu odlišnou od pohlaví přiděleného při narození, otevírá potenciál pro další zkoumání genderu a genderové identity (Kuper, Wright & Mustanki, 2018). Tento potenciál se nemusí dostávat dospívajícím, třeba když se pohybují v prostředí, které není vůči zkoumání otevřené, což může dalšímu zkoumání bránit. Podpora ze strany rodiny, přátel a dalších významných osob, dodává lidem při zkoumání jejich genderové identity pocit bezpečí (Fiani & Han, 2019).

Nebinární osoby se potkávají během vývoje genderové identity i mimo něj s aspekty, které hrají ve tomto procesu svou roli. Tématům, kterým se hojně věnují výzkumy a studie, budou v následujícím textu krátce popsány. Jedná se o specifické zkušenosti, které se vážou výhradně k nebinárním osobám.

1.7.1 Vztahy a sociální podpora

Ukazuje se, že vztahy a podpora od druhých je pro nebinární osoby velmi důležitou součástí v procesu vývoje genderové identity (Fiany & Han, 2019; Waagen, 2022). Pro mnoho nebinárních lidí je významné také propojování se s ostatními a utváření vztahů přes sociální sítě a internetová fóra (Dowers, White, Cook & Kingsley, 2020; Feraday, 2016; Yeadon-Lee, 2016). Nebinární lidé často vyzdvihují možnost stýkat se s lidmi, kteří gender prožívají podobně a vyhledávají místa, která jim toto umožňují. Nalezení komunity je v procesu utváření genderové identity jedním z nejvýznamnějších bodů (Dowers, White, Cook & Kingsley, 2020; Fiany & Han, 2019; Waagen, 2022). Vědomí, že vlastní prožívání genderu se podobá způsobu prožívání genderu ostatních je pro nebinární osoby zdrojem úlevy (Waagen, 2022). Být součástí komunity, např. studentského spolku nabízí možnost sdílet vlastní zkušenost s ostatními, být si vzájemnou inspirací ve zkoumání genderových možností (Goldberg & Kovalanka, 2018).

V rodině sociální podpora roste postupně s ubíhajícím časem od coming outu. Zároveň se vztahy po coming outu mají tendenci zlepšit. Důležitou roli plní sourozenci, kteří bývají oproti rodičům pro nebinární osoby větší podporou jak bezprostředně po coming outu, tak i v delším časovém horizontu než rodiče (Bosse et al., 2022). Pozitivní sociální podpora od rodiny a přátel je spojena s pocitem pohody, spokojeností se životem a také snižuje psychické strádání, které nebinární lidé zažívají (Dowers, White, Cook & Kingsley, 2020).

1.7.2 Jazyk

Jazyk, jak už bylo popsáno výše, je významnou součástí nebinární identity a jejího vývoje (Jones et al. 2019; Taylor et al., 2019; Yeadon-Lee, 2016). Řada výzkumů a studií poukazuje na důležitost jazyka v prožívání a vyjadřování vlastní genderové identity a jak se nedostatky v jazyce odrážejí na psychickém zdraví nebinárních osob (Diamond, 2020; Feraday, 2016; Jones et al., 2019; Matsuno & Budge, 2017; Taylor et al., 2019; Yeadon-Lee; 2016). Waagen (2022) popisuje, že nebinární osoby během dospívání vedly zřídka rozhovory na

téma genderová identita a zároveň, že vnímaly nedostatek jazyka, který by byl natolik genderově rozmanitý, aby plně popisoval genderovou zkušenost, což bránilo poznávat genderové identity mimo binární genderový koncept. Genderová exprese je u nebinárních osob vysoce individuální. Označení, která používají, se proměňují v závislosti na jejich genderové zkušenosti a zároveň na základě dostupnosti nové terminologie, která poskytuje více přiléhavější označení k individuálnímu prožívání genderu. Kromě různých označení nebinární osoby zkoušejí zájmena a jména a zjišťují, která z nich nejlépe vystihují jejich identitu. Při nalezení označení, které vystihuje vlastní genderovou identitu se dostavuje pocit radosti a osvobození. Jazyk zásadně vstupuje do vývoje genderové identity (Jones et al. 2019; Taylor et al., 2019; Waagen, 2022).

1.7.3 Škola

Na vývoj genderové identity má vliv také škola a zkušenosti ze školního prostředí, jak už z předchozího textu vyplývá. S genderovými normami se dítě seznamuje v rodině a následně se rozvíjí ve školním prostředí počínaje mateřskou školou.

V prostředí českého školství se nebinární osoby se ve školách setkávají od personálu školy a žactva/studentstva s nepochopením, nerespektováním, bagatelizací a rozmlouváním genderové identity či bráněním v genderové expresi (Brzák, 2021). Tento negativní přístup je nejvíce zastoupen na základních školách, zatímco na vysokých školách nejméně (Brzák, 2021). Studium na vysoké škole bývá často první příležitostí k prozkoumávání genderové identity, především pokud se s ním pojí odchod od rodiny (Goldberg & Kovalanka, 2018; Johnson et al., 2019). Nicméně i ve vysokoškolském prostředí se mohou setkat s obtěžováním, nepřijetím, nepříjemnými interakcemi (Goldberg & Kovalanka, 2018; Šabatová, 2019). Nebinární osoby se někdy uchylují k genderově binární konformitě kvůli vlastnímu bezpečí, což zahrnuje i skrývání vlastní genderové identity (Šabatová, 2019; Waagen, 2022). Často zažívají ze strany vrstevníků šikanu, násilí, obtěžování a další homofobní a transfobní projevy (Goldberg & Kovalanka, 2018; James et al., 2016; Waagen, 2022).

Sociální podpora je během vývoje genderové identity zásadní a negativní zkušenosti může mírnit existence LGBTQIA+ spolků a skupin, kde je možné se setkávat s dalšími queer lidmi

(Brzák, 2021; Goldberg & Kovalanka, 2018). Příkladem takového spolku je např. spolek Charlie při Univerzitě Karlově.

1.7.4 Diskriminace

Diskriminace, šikana či stigmatizování hraje svou roli jak během vývoje genderové identity, tak i nadále v průběhu života nebinárních lidí. Některé výzkumy ukazují, že nebinární osoby se během dospívání snažily vyhovět genderovým normám za účelem vlastní bezpečí. Míra šikany a diskriminace může vést až k dlouhodobým škodlivým následkům i v souvislosti s vlastním genderovým sebepojetím. Nebinární osoby popisují pocity izolace a vyloučení. Potřeba být konformní s genderovými normami za účelem prevence diskriminace vyvolává pocit určité nespokojenosti. Nebinární osoby popisují zkušenosti s konflikty s rodiči kvůli nekonformní genderové expresi (Waagen, 2022).

Na vysokou míru psychických obtíží u trans osob ukazuje průzkum (N = 27 715) z roku 2015 (James et al., 2016), kde nebinární osoby (49 %) vykazovaly vyšší míru psychických potíží než transgender osoby (35 %). Mezi tyto obtíže patří např. úzkosti a deprese (Budge et al., 2014). Nebinární i binární transgender osoby mají až desetkrát vyšší počet pokusů o sebevraždu než běžná populace (Harrison et al., 2012; James et al., 2016). Psychické obtíže nebinárních osob jsou výsledkem sociálního stigmatu, zkušeností s násilím, obtěžováním, vylučováním ze společnosti (Matsuno, 2019). Podobně jako menšiny s odlišnou sexuální orientací i lidé s odlišnou genderovou identitou mohou zažívat tzv. menšinový stres. Menšinový stres plyne ze společenského stigmatu, je chronický, relativně dlouhodobý a oproti jiným druhům stresu ho zažívají výhradně zástupci menšin a má negativní dopady na psychické zdraví (Pitoňák, 2017). Negativní zkušenosti nebinárních osob mohou zapříčinit vznik menšinového stresu, který může vést k rozvíjení negativních přesvědčení o vlastní genderové identitě či skrývání identity (Matsuno, 2019). Menšinové stresory přispívají k vysokému riziku negativních důsledků v oblasti duševního zdraví (Budge, Rossman, & Howard, 2014; Harrison et al., 2012; James et al., 2016).

V návaznosti na specifika vývoje genderové identity u nebinárních osob a specifické formy stigmatizace mohou nebinární lidé zažívat diskriminaci a obtěžování ve vyšší míře než cisgender osoby, ale také transgender binární osoby (Matsuno, 2019). Nebinární osoby se ve vyšší míře v porovnání s transgender binárními osobami setkávají s diskriminací včetně

fyzických a sexuálních napadení (Harrison et al., 2012; James et al., 2016). Z rozsáhlého průzkumu (James et al., 2016) zaměřeného na trans osoby (transgender binární osoby a nebinární osoby) lze usuzovat, že množství útoků se možná neodvíjí od samotné genderové identity, ale od genderové exprese. Z průzkumu vyplývá, že trans osoby, které v dotazníku uvedly, že okolí nikdy nebo jen zřídka rozpozná, že jsou trans, zažívají méně často verbální nebo fyzické násilí oproti osobám, které uvedly, že okolí vždy nebo obvykle rozpozná, že jsou trans. Diskriminaci, stigmatizaci, obtěžování a násilí dle těchto průzkumů nebinární lidé zažívají ve školách, na pracovním trhu, ve zdravotnických zařízeních, ve vlastních rodinách a dalších prostředích či institucích. Matsuno a Budge (2017) uvádí, že pro okolí může být kognitivně náročné uvažovat o genderu z nebinárního hlediska a přistupovat k nebinárním osobám genderově neutrálně, což může přispívat ke špatnému zacházení s nebinárními lidmi.

Hostilita, stigma a diskriminace se týká celé LGBTQIA+ komunity, což ilustruje např. tento příspěvek zveřejněný na sociální síti Facebook.:

„[...] Prosím vás, nekládejte nám do skupiny už žádné duhové pochody. To, co některým připadá normální nebo moderní, přirozené nebo já nevím, jak to nazvat, může jiným připadat nenormální, obsesivní, obscénní a může se mu z toho i zvedat žaludek. Ať si v soukromí dělá každý co chce, ale oslavovat jakékoliv sexuální anomálie na veřejnosti nebo propagovat je v této veřejné skupině, mi připadá poněkud neohleduplné. Jediné duhy ve skupině budou na fotkách po dešti. Děkuji vám všem za vzájemný respekt a odleduplnost.“ (FB skupina Ústečáci sobě, 2023)

Diskriminaci zažívají nebinární osoby i ze strany transgender osob. Ty mohou mít tendenci k hyperfeminizaci či hypermaskulinitě a nebinární osoby pak mohou vnímat jako „ne dost trans“ („not trans enough“). To pak nebinárním osobám ztěžuje získat pocit sounáležitosti (Johnson et al., 2020; Fiani & Han, 2019). Zneuznání vlastní identity ovlivňuje proces vývoje identity a vnímání sebe sama, což může mít vliv i na celkový well-being (Waagen, 2022).

1.7.5 Psychické zdraví

Jak již bylo zmíněno výše v kontextu diskriminace, psychické zdraví, resp. psychické obtíže jsou častou součástí života nebinárních osob. Faktorů, které psychický stav ovlivňují, je mnoho a většina byla již v této práci popsána. Dopad má diskriminace a stigma, tzv.

menšinový stres, dále nedostatek sociální podpory a sounáležitosti, genderového jazyka aj. Ačkoliv to není pravidlem, s nerespektováním se nebinární osoby setkávají i na psychologických či psychiatrických pracovištích. Dochází k bagatelizaci genderové identity, je vůči nim projevována nedůvěra nebo je jim prožívaná identita rozmlouvána (Goldberg et al., 2019; Pavlica et al., 2022). O negativních zkušenostech vypovídají především zahraniční studie, nicméně v České republice se zdá být zkušenost s odbornou péčí spíše dobrá, přesto i tak někteří nebinární lidé vypovídají o negativních někdy až traumatických zkušenostech (Pavlica et al., 2022). Příčinou negativních zážitků je zpravidla neznalost či nedostatek informací, nepochopení či nerespektování odlišných genderových identit (Fiani & Han, 2019; Matsuno & Budge, 2017; Pavlica et al., 2022). Někdy se vyskytují názory, že nebinární identita je důsledkem jiných psychických obtíží (Richards et al., 2016). Vzhledem k tomu, že v souvislosti s binárními genderovými identitami se tímto způsobem o psychických obtížích neuvažuje, ani v tomto případě by tomu tak nemělo být (Richards et al., 2016).

Nebinární identita může být spojena s prožíváním genderové dysforie čili pocitem neštěstí z neschopnosti prezentovat se autenticky (Richards et al., 2016). Genderová dysforie znamená úzkost způsobenou rozdílem mezi připsaným pohlavím při narození a genderem (American Psychiatric Association, 2013; Brzák, 2021). Genderová dysforie není zcela jasně propojena s nebinární identitou a spíše může být jedním z důvodů, proč se někdo identifikuje jako nebinární. Konkrétní projevy genderové dysforie se liší a někdy nemusí být vůbec přítomná (Galupo et al., 2020). Někdy ji může daná osoba vnímat silněji, jindy slaběji nebo ji v některých obdobích vůbec nepocítovat (Galupo et al., 2020; Kaltiala-Heino & Lindberg, 2019).

Ačkoliv neexistuje model, který by popisoval vývoj nebinární genderové identity, lze pozorovat podobnosti s rozvojem transgenderové identity. Transgender lidé často zažívají pocit autenticity, kterého dosáhli pomocí nalezení vhodného jazyka, komunity, kde zažívají pocit sounáležitosti, možnosti svobodně vyjadřovat vlastní gender (Levitt a Ippolito, 2014; Pardo a Devor, 2017; Fiani a Han, 2019). Nebinární lidé popisují pocit osvobození, který zažili, když jim bylo umožněno svobodně žít svou genderovou identitu. To může zahrnovat změnu oblečení, účesu, zájmen, jména a interakci s okolím.

Témata zůstávají ve vývoji genderu konzistentní, zároveň se jedná o ryze individuální dlouhodobý proces a ačkoliv nebinární osoby sdílejí podobné zkušenosti, stále existuje mnoho vnitroskupinových rozdílů ve způsobu, jakým chápou gender a svou genderovou identitu.

2 Empirická část

V empirické části práce je prezentován vlastní kvalitativně vedený výzkum. Nejprve budou představeny výzkumné cíle a výzkumné otázky stanovené pro tuto práci. Dále bude popsána metodologie včetně zvolené metody analýzy dat, následně budou představeny výsledky analýzy a interpretována získaná data, na jejichž základě budou zodpovězeny výzkumné otázky. Celou empirickou část uzavírá diskuze, kde je uvažováno nad výsledky výzkumu ve vztahu k využití odborné literatury v teoretické části práce. Taktéž jsou zde reflektovány silné a slabé stránky výzkumu.

2.1 Cíle práce a výzkumné otázky

Pro tuto práci byly stanoveny tři výzkumné cíle, které navazují na problematiku představenou v teoretické části.

- 1) Porozumět, co pro nebinární osoby znamená gender, genderová identita a binární rozdělení genderu.
- 2) Zjistit, které aspekty vstupují do vývoje nebinární genderové identity.
- 3) Prozkoumat, jak lze nahlížet na nebinární genderovou identitu skrze sociálně-kognitivní teorii.

V návaznosti na tyto cíle bylo stanoveno pět výzkumných otázek.

- 1) Jak prožívají svou nebinární genderovou identitu?
- 2) Co mělo v průběhu vývoje vliv na uvědomění si nebinární genderové identity?
- 3) S čím se ve svém životě potýkají nebinární osoby?
- 4) Jakým způsobem figuruje školní prostředí v životě nebinárních osob s ohledem na jejich genderovou identitu?
- 5) Jaké aspekty sociálně-kognitivní teorie lze rozpoznat ve vývoji nebinární genderové identity?

2.2 Metodologie

2.2.1 Sběr dat

Jako metoda sběru dat byly zvoleny individuální polostrukturované rozhovory, které byly vedeny s osobami identifikujícími se jako nebinární. Potenciální respondentstvo bylo

oslovováno přes sociální sítě jako Facebook, Discord, Tumblr, zároveň byly oslovovány konkrétní osoby, organizace a spolky jako Charlie, Prague Pride, Takytrans, Transparent aj. Inzerát vytvořen za účelem získání respondentstva obsahoval stručné informace o tématu práce, kritériích výběru respondentstva a o podobě účasti. Tento inzerát byl sdílen také v kruhu blízkých osob, které následně na sociálních sítích taktéž příspěvek s inzerátem sdílely. Díky tomu jsem byla několikrát kontaktována. Se zájemci jsem komunikovala přes e-mail, kde byly podrobněji popsány podmínky účasti včetně informace o anonymizaci dat, účelu práce a domluven termín rozhovoru. Na začátku rozhovoru byla vždy znovu komunikována anonymita a popsán následující průběh rozhovoru.

Polostrukturované rozhovory probíhaly online přes Skype nebo Zoom podle preference respondentstva, v jednom případě prostřednictvím telefonního hovoru a všechny tyto rozhovory byly nahrávány a následně přepsány. Rozsah rozhovoru byl rozvržen tak, aby trval přibližně hodinu, nicméně délka provedených rozhovorů se lišila v závislosti na sdílnosti jednotlivých osob, případně technických podmínkách. Nejkratší rozhovor trval 45 minut a nejdelší 1,5 hodiny. Ačkoliv online forma rozhovoru přináší některé specifické obtíže, umožňuje propojení bez ohledu na vzdálenost, oproti osobnímu setkání znamená menší časovou investici, oba participující mohou být v místě, které si sami zvolí, kde se mohou dostatečně soustředit a cítí se zde komfortně, přičemž toto je důležité také vzhledem k míře intimnosti tématu samotného. Na začátku každého online setkání byla opětovně daná osoba informována o způsobu nakládání s daty, charakteru rozhovoru a účelu výzkumu, následně byl poskytnut prostor pro dotazy. Bylo nabídnuto poskytnutí záznamu či přepisu rozhovoru, čehož bylo využito pouze jednou.

2.2.2 Výzkumný soubor

Jedinými kritérii pro výběr respondentů byl věk v rozmezí 18-25 let a nebinární identifikace. Výzkumu se zúčastnilo devět osob identifikujících se jako nebinární. V prepisech rozhovorů jsou respondenti označováni zkratkami písmenem R a číslem dle pořadí uskutečnění rozhovoru, R1, R2 atd.

V práci je využíváno generické maskulinum „respondenti“. V případě, kdy je označována jedna z dotazovaných osob, která využívá jiný než mužský rod, je používán rod a zájmena

dle její preference. V případě, kdy je užíván střední rod, je dotazovaná osoba označována jako respondentstvo.

V následující tabulce jsou shrnuty údaje popisující výzkumný soubor. Je zde uveden věk dotazovaných osob v době uskutečnění rozhovoru, přibližný věk, resp. období, kdy si začaly prvně uvědomovat, že se neidentifikují s pohlavím připsaným při narození (nazváno jako „První momenty“) a zájmena, která byla využívána v rozhovoru.

	<i>Věk</i>	<i>První momenty</i>	<i>Zájmena</i>
<i>Respondentka 1</i>	19	12	ona/její
<i>Respondentka 2</i>	18	15/16	ona/její
<i>Respondent 3</i>	23	13	on/jeho
<i>Respondentstvo 4</i>	20	15	ono/jeho
<i>Respondentstvo 5</i>	22	14/15	ono/jeho
<i>Respondentka 6</i>	25	17/18	ona/její
<i>Respondent 7</i>	18	13	on/jeho
<i>Respondent 8</i>	21	12/13	on/jeho
<i>Respondent/ka 9</i>	20	13	on/jeho/ona/její

V tabulce je dobře ukázáno rozložení věku ve výzkumném souboru. Nejnižším věk je 18 let a nejstarší 25. Většina osob si začalo uvědomovat, že se neidentifikují s pohlavím připsaným při narození v rané adolescenci (12-15 let). Jen dvě osoby uvádí pozdější věk (16-18 let).

Zájmena, která byla používána v rozhovorech se lišila podle preference jednotlivých osob.

Respondentka 1 v rozhovoru užívala zájmena pro ženský rod, nicméně v angličtině je zvyklá užívat zájmena pro střední rod they/them.

Respondentstvo 4 používá zájmena pro střední rod, zároveň bylo dříve zvyklé používat zájmena pro ženský rod a v době provádění rozhovoru občas omylem zájmena zaměnilo či je využívalo, když popisovalo události, které se odehrály v minulosti, kdy se ještě

neidentifikovalo jako nebinární nebo neužívalo zájmena pro střední rod. Preferovalo oslovení zájmeny středním rodem.

Respondent 8 používal zájmena pro mužský rod. Mezi přáteli a blízkými osobami, kteří akceptují jeho nebinární identitu, používá zájmena pro rod střední.

Respondent/ka 9 používal/a zájmena pro mužský rod, někdy pro ženský rod a zároveň neměl preferenci, jak chce být v rozhovoru osloven. Byl tedy užíván ženský rod. V angličtině preferuje zájmena they/them. V analýze bude užíván mužský rod, jelikož byl respondentem užíván primárně.

Aktuálně všichni respondenti užívají label „nebinární“, nicméně většina z nich prošla v průběhu vývoje fázemi, kdy se identifikovali jinak než nebinárně a užívaly např. označení „transgender“ či „gender fluid“.

2.2.3 Metoda analýzy dat

Jako metoda analýzy dat byla zvolena reflexivní tematická analýza, kterou vytvořily psychologičky Virginia Braun a Victoria Clarke. Obě autorky se věnují výzkumu problematiky genderu a LGBTQIA+ (Braun & Clarke, n.d.-a).

V rámci reflexivní tematické analýzy (TA) jsou vytvářena témata, která se týkají stanovených výzkumných otázek. Vytvoření témat předchází kódování, během něž jsou utvářeny jednotlivé kódy plynoucí z dat a práce s nimi. Nepracuje se tedy s dopředu stanovenými kódy. Jedná se o flexibilní metodu kódování, kdy kódování probíhá jako aktivní a reflexivní proces, během kterého se kódy postupně vyvíjí tak, jak je s daty pracováno a nevyhnutelně nese stopu práce daného výzkumníka či výzkumnice. Je předpokládáno, že nelze zachovat objektivní nestranný postoj, nicméně subjektivita zde není považována za nežádoucí prvek, naopak je pojímána jako přínos a samostatný zdroj (Braun & Clarke, n.d.-b).

Reflexivní tematická analýza má šest fází (Braun & Clarke, n.d.-c).

- 1) **Seznámení s daty.** Tato fáze zahrnuje čtení dat, které je vhodné opakovat pro důkladné seznámení se s daty včetně poznamenávání si prvotních analytických postřehů.

- 2) **Kódování.** Tato fáze zahrnuje vytvoření stručných označení tedy kódů, které zachycují důležité rysy dat, jež mohou být relevantní pro řešení výzkumné otázky.
- 3) **Generování počátečních témat.** V této fázi se zkoumají kódy a shromážděná data, aby se mohla začít vytvářet potenciální témata.
- 4) **Přezkoumávání témat.** Následuje kontrola témat a zjišťuje se, zda dostatečně vypovídají o datech a zda odpovídají výzkumným otázkám. Témata mohou být rozdělována, slučována či úplně vyřazena.
- 5) **Zpřesnění, definování a pojmenování témat.** Tato fáze zahrnuje vypracování analýzy každého tématu, stanovení rozsahu a zaměření.
- 6) **Sepsání.** Závěrečná fáze zahrnuje propojení analytického vyprávění a výňatků z dat a uvedení analýzy do kontextu s existující literaturou.

Ačkoliv se nejedná o pevně předepsaný postup, jednotlivé kroky slouží jako nástroj k systematické práci s daty.

Subjektivita je dle mého osobního názoru v kvalitativním výzkumu neoddelitelnou součástí. Braun a Clark se subjektivitou v kvalitativním výzkumu za využití tematické analýzy počítají a využívají jí. Zapracování subjektivity jakožto prvku, který pomáhá spoluutvářet témata, dává z mnoha hledisek smysl. Již při utváření otázek do polostrukturovaného rozhovoru výzkumník zapojuje svůj osobní náhled, podobně je tomu tak i při praktickém vedení rozhovorů s respondenty. Ve výzkumném procesu se osobně zapojují také právě respondenti, kteří značným dílem celý výzkum utvářejí.

Reflexivní tematická analýza je v mnoha ohledech podobná interpretativní fenomenologické analýze (IPA). TA byla zvolena s ohledem na velikost vzorku. IPA je metoda, kterou lze využít spíše pro malé vzorky. Pro rozsah magisterské práce je uváděno jako vhodné množství od 3 do 6 respondentů (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

2.2.4 Průběh analýzy dat

Prvním krokem bylo seznámení se s daty, kterému předcházelo samotné vedení jednotlivých rozhovorů s respondenty a transkripce. Již při vedení rozhovorů a následném přepisování se začaly u respondentů objevovat podobné motivy. Během prvního čtení rozhovorů byly zaznamenány postřehy a interpretace částí textu, které byly něčím specifické nebo se v jednotlivých rozhovorech opakovaly.

Poté následovala fáze kódování. Nejprve byly procházeny jednotlivé přepisy a poznámky. Při čtení byly barevně označovány pasáže a vytvářeny kódy, které s nimi souvisely. V kódování byl využit jak sémantický, tak latentní přístup, aby byl zachycen explicitní i implicitní obsah. Na základě kódů byla identifikována témata. Kódy byly spolu s výňatky textu dále zkoumány a témata analyzována. Během tohoto procesu byly propojovány části, které se vzájemně podobaly opakujícími se motivy. Nakonec byla zformulována tři témata. Názvy témat byly zvoleny tak, aby co nejlépe vystihovaly jejich obsah.

Následovalo písemné zpracování. V jeho průběhu byly využívány výňatky z rozhovorů a také kompletní přepisy, což pomáhalo zachovat kontext vyňatých částí textu.

2.3 Analýza a interpretace dat

V následující části zabývající se analýzou a interpretací dat jsou uváděny výňatky z transkripcí rozhovorů. V analýze budou užity hlediska sociálně-kognitivní teorie.

Analýza přinesla tři témata a pět subtémat. Téma „Existovat mimo škatulky“ se subtématem „Zažehnutí“, dále téma „(Ne)viditelnost“ a subtémata „Vztahy“ a „Prostředí“ a poslední téma „Takové zvířátko“ a subtémata „Gender vs. sex“ a „Zpátky na začátek“.

2.3.1 Existovat mimo škatulky

Během rozhovorů respondenti popisovali, jakým způsobem probíhalo hledání jejich genderové identity. Tato cesta začínala u většiny respondentů již v dětských letech. Pocit, že nezapadají mezi vrstevníky, že nespĺňují určité genderové normy nebo že nerozumí jejich smyslu, je provázal během celého dospívání a provází nadále. Nebinární osoby v rozhovorech popisovaly své vzpomínky z dětství, jak poznávaly genderovou realitu.

„[...] tak jako jedna z prvních vzpomínek, kterou mám, je ve školce, že se ty děti rozdělovaly a já si pamatuju takový jako pocit zmatení a to trvalo strašně dlouho. Pak jsem si jako řeklo, jako: ‚OK, dobrý, všichni si myslí, že jsem kluk, tak prostě budu se chovat jako kluk.‘ Co to znamenalo? Nemělo jsem největší poněti. [...] v té školce to fakt jako ten ‚peer pressure‘ tam prostě nějaký byl, jako když jsem tam se snažilo jako hrát si nějak s panenkama nebo to, tak to bylo, že mě to prostě mátl, proč mi ty vychovatelky říkaly jako: ‚Ne, tohle prostě kluci nedělaj‘ [...]“ (R4)

Z tohoto úryvku lze vyčíst, že respondentstvo pocíťovalo zmatení ohledně svého genderu již v mateřské škole. Z jeho slov vyplývá, že nerozumělo, co znamená, že je chlapec a jaká z toho plynou očekávání, tedy např. to, že chlapci si nehrají s panenkami. Zároveň se v současnosti identifikuje jako nebinární a používá zájmena pro střední rod, jak je ve výňatku vidět.

Podobnou zkušenost jako respondentstvo 4 popisují i další.

„[...] už na základce si lidi všímali, že jsem jiná. No, třeba jako úplně mě nebavilo si hrát s takovýma stereotypickými holčičíma hračkama. To byly jako vlastně takový ty možná první náznaky, že nebudu úplně taková ta holčičí holčička, kterou by všichni byli rádi, abych byla a že tam bude možná náznak něčeho jinýho [...]“ (R2)

„Pro mě to na základce bylo takový, jak právě se ještě moc jako o nebinaritě u nás nemluvalo, tak to bylo takový, jakože no tak jako jsem holka, s tím nic neudělám, ale prostě jsem jako asi nějaká divná holka, protože se mi prostě nelíbí jako stereotypně holčičí věci a radši si prostě budu hrát s klukama a pamatuju si, že jako učitelka na prvním stupni základky docela se jako snažila nás zatlačit do těch škatulek, ale na mě jako nikdy takovýhle věci moc nepůsobily, protože jako když mě v tom není dobře, tak proč to dělat, že jo? No takže jako ten nátlak tam byl, ale nebyl moc úspěšnej.“ (R5)

Vzpomínky z dětství, které respondenti popisují jsou si značně podobné. Ve všech se odráží očekávání od okolí, v tomto případě autorit a to jaký to mělo účinek na respondenty a jejich sebehodnocení a emoční prožívání. Spojuje je také to, že se týkají dětské hry.

Setkání s genderovými normami, které byly pro respondenty v dětství jen málo pochopitelné, popisuje i následující výňatek z rozhovoru s respondentem 9.

„Ja by som to povedal, že od malička akože od toho ranného detstva až do nejakej puberty som vôbec nevnímал moje vlastné pohlavie, že ono to bolo tak, že ja som proste chodil okolo, ja som bol čokoľvek, vidím, že tam robia dievčatá niečo, aj ja to robím, chlapci niečo robí, tak aj ja to robím. Viem, že v prvom ročníku to bol taký strašný trapas, že my sme boli vonku, mali sme telesnú, chlapci si dali dole trička, lebo však je teplo, ja som si tiež dala dole tričko, lebo je teplo a oni všetci: ‚Ty nemôžeš, ‘ a ja že ‚prečo?‘ [...]“

Z tohoto úryvku je velmi patrné nepochopení a zmatek ohledně genderových norem, na které navazovala sociální sankce od ostatních dětí. Tzv. peer pressure popisuje i respondent 4 ve výňatku výše. Očekávání a normy tedy nepřichází jen od dospělých doma nebo ve školách, ale také od vrstevníků. Sociální tlak a na něj navazující zmatení popisuje i respondent 3.

„[...] už i jako dítě jsem se prostě cejtil, že něco tam prostě nesedí, že se třeba chci nějak vyjadřovat nebo mít určitou větší svobodu v tom, jak se třeba oblíkám nebo jako, jak se vyjadřuju a tak dále a vždycky mi tam prostě hlavně rodina nebo společnost řekli, natlačili zpátky do té krabice, řekli: ‚No takhle se to úplně nemá, protože seš holka.‘ Nebo se pamatuju jako malý dítě, jsme byly s mamkou v obchodě a tam byl nějaký pán a řekl jim: ‚Vy máte ale hezkýho synka,‘ a mamka tak jako našťvaně: ‚To není syn, to je dcera, vždyť má náušnice‘ a já si pamatuju specificky, jak jsem už jako to dítě říkal: ‚Co maj náušnice jako společnýho s tím, jestli jsem holka nebo kluk?‘ [...]“ (R3)

Situace, kterou respondent 3 popsal se podobá zkušenostem respondentů zmiňovaných výše.

Jak se nebinární osoby setkávaly v dětství s pravidly a normami, musely se zamýšlet nad jejich smyslem. Zdá se, že zmatek tedy vznikl až v interakci s okolím, které nějakým způsobem usměřňovalo jejich uvažování či chování.

Emoční náboj popisované situace, kdy matku rozčílil omyl v rozpoznání pohlaví dcery náhodným kolemjdoucím, má pravděpodobně podíl na tom, že vzpomínka zůstala zachována a současně jí je podtrhnut význam celé zkušenosti. Respondent dostal zpětnou vazbu od kolemjdoucího i od matky, tedy že vypadá jako chlapec i přesto, že nosí náušnice, což kvůli silné reakci matky bylo pochopeno jako něco negativního. Dívka by neměla vypadat jako chlapec a náušnice nosí jen dívky, chlapci ne. Pro respondenta v pozici dítěte je tento koncept matoucí a ptá se, jak náušnice souvisí s pohlavím. Ve způsobu, jakým byla tato zkušenost popsána, byl zřetelný emoční náboj. Lze uvážit, že nepochopení či zmatení, které respondent zažíval, mohlo vyvolat frustraci nebo jinak negativně ovlivnit jeho prožívání.

Skloňovaný zmatek či nepochopení může snadno vést k pocitu izolace. Respondent nerozumí světu kolem sebe a okolí nerozumí jemu.

Zážitky z dětství velmi dobře ilustrují, jak se respondenti sžívali s genderově formovaným prostředím a zároveň vypovídají o realitě předávání genderových představ od rodičů, vyučujících, ostatních dětí a někdy dokonce zcela cizích lidí, které byly pro respondenty v dětském věku těžko pochopitelné a pokládali si otázky, jak náušnice, hračky, oblečení nebo různé činnosti souvisejí s pohlavím.

Zažehnutí

Zkušenosti z dětství, které respondenti popisovali, se vyznačují zmatením a nepochopením konceptu binárního genderu čili genderových kategorií žena a muž. Hlubší nahlédnutí do vlastního prožívání genderu a následné hledání dle výpovědí nebinárních osob v tomto výzkumu začíná až během adolescence a trvá i několik let než se daný člověk začne identifikovat jako nebinární. Z rozhovorů se zdá, že tento proces vyžaduje kontinuálně probíhající a opakující se sebereflexi. Období adolescence je typické pro hledání vlastní identity a pro nebinární osoby je to také období přezkoumávání genderové identity, které může ztěžovat nedostatek informací, sociální a genderové normy. V rozhovorech respondenti popisovali i několikaleté hledání genderu, se kterým by se mohli identifikovat. Dlouhodobému procesu završenému momentem uvědomění nebinární genderové identity předcházelo jakési zažehnutí. Výraz „zažehnutí“ není oficiálním termínem. Jedná se o výraz užitý pro popsání prvních momentů, kdy započalo vědomé hledání genderové identity. Zatímco v dětství se jednalo především o pocit, během adolescence započalo aktivní hledání, které odstartovalo setkání onoho pocitu s něčím, co vzešlo z vnějšího prostředí.

O zkušenosti z období puberty hovoří např. respondent 9.

„Ja som si vlastne už dosť neskoro začal uvedomovať, že vlastne proste mne rastie hrud' a akože to bolo až také dosť, ja sem si to až neskoro uvedomila, že to tam takéto niečo je a potom mi to začalo, že to nie je úplne mi komfortné a potom som sa začala tak nejak akože: ‚Dobre, tak čo s tým?‘ Chvilku som si myslel, že som teda asi trans muž, ale to mi tiež nevychádzalo. Furt som si musela pripomínať, že ja som muž, ja som muž, ja som muž a potom mi to prišlo trochu také, že prečo si to pripomínaš, asi muž nie si, keď si to musíš pripomínať a potom taký podobný proces s tou ženou, no ale asi nie si ani žena, keď si to fakt musíš pripomínať. Ja som si tak priznala, že som nebinárna asi tak v 16 [...]“ (R9)

V tomto výňatku je patrná snaha respondenta přijít na to, co se s ním vlastně děje, proč si nepřipadá jako muž nebo žena, přičemž sám sebe přesvědčuje, že je jedním z nich. Vedle vnitřního boje se odehrávají změny ve vzhledu těla. Tělesné změny vnímali jako důležité pro proces uvědomění si genderové identity i další respondenti, např. respondent 8, který v průběhu dospívání velmi tíhnul k maskulinnímu chování, vzhledu apod.

„[...] jsem studoval takový ty průvodce tím, jak procházet jako muž a tak, takže já jsem se jako naučil, jak mám správně chodit, jak mám správně stát, jak jako mluvit, jak mám gestikulovat a tak a je pravda, že já jsem vždycky jako trénoval, abych měl hlubší hlas, než jsem měl. Asi od 12, když všichni kluci ve třídě začali mutovat, tak já jsem předstíral, že taky mutuju a takovýhle věci a prostě fakt jsem se jako hodně snažil, abych byl binární a bylo pro mě fakt těžký přijmout, že vlastně binární nejsem.“ Pokračuje: *„Měl jsem jako kamarádky a tak, ale když to řeknu blbě, tak jsem se cejtil jako jejich ochránce, řekněme, tak jako jaký jsou společenský role jako pro muže, že oni maj být ty ochránci žen [...]“*

Napodobování vrstevníků mužského pohlaví včetně fyziologických procesů jako je mutování ukazuje, jak silně byl respondent motivován k tomu stát se mužem. Je nastíněna jeho interpretace genderových mužských rolí. Zároveň hovoří o tom, že pro něj bylo obtížné následně přijmout, že není trans mužem, resp. že není binární.

Pohybování se mimo vymezené binární kategorie, přivedlo nebinární osoby k hledání vlastních. Významnou roli hrály v tomto procesu informace o LGBT tematice. Následující výňatky ilustrují, jak nedostatek správných informací zkomplikoval cestu k nalezení genderové identity.

„[...] věděla jsem, že je trans muž, trans žena, ale nikdy mě nenapadlo, že by mohlo být něco mimo to nebo mezi tím.“ (R2)

„To jsem se začal identifikovat jako trans muž, jelikož jsem nevěděl jako jak se jinak pojmenovat. Necejtil jsem se jako žena, jenže jsem zase nechápal to, že se necítím ani jako muž, takže to bylo to období asi bylo největší zmatek kvůli tomu. Jak jsem nevěděl, tak jsem neustále jako přebíhal od trans muže k ženě, potom jsem byl ‚tom boy‘, prostě našel jsem jakékoliv název a myslel si, že jsem to já.“ (R7)

Respondent 3 s určitou beznadějí popisuje, jak náročné bylo informace získat. Současně zmiňuje, že od té doby, co se prvně doslechl ve škole o existenci transgenderu, to trvalo roky než se nakonec dostal k videu na internetu.

„No a když vyprávěla o transgender lidech, já jsem vždycky seděl vzadu, tak jako sedím a ostatní v těch lavicích přede mnou, tak se za mnou otáčeli lidi a vždycky se na mě koukali jako: ‚To zní trošku jako ty,‘ a já vždycky: ‚Ne, ne... jako možná.‘ Takže to bylo takový, co mě podle mě dost nahlodalo, ale pořád jsem si říkal jako, nebyl proto žádný jazyk, žádný slova, žádný vysvětlení a vůbec žádný člověk. Dneska máte, nevím, třeba celebrity nevím, třeba Sam Smith a ty lidi jsou nebinární, takže máte třeba někoho, díky komu si to můžete uvědomit, ale v tu dobu jsem neznal absolutně nikoho, vůbec nikoho, nebylo to nikde a bylo to takový náročný, takže to ve mně hlodalo fakt jako roky a najednou díky tomu člověku z YouTubu, kterej měl videa, kde vysvětloval různý tadyty věci, tak najednou prostě si říkám: ‚To dává smysl, wow, už to chápu, už to konečně chápu.‘ [...]“ (R3)

Ze slov respondenta lze mimo jiné vyčíst, že určité odlišnosti si všímalo jeho okolí, v tomto případě třídní kolektiv. Tato reakce byla jedním z impulsů v procesu hledání. Je zdůrazněna role médií, které měly vliv na formování identity.

Význam médií je evidentní i v dalších výpovědích.

Respondenti informace aktivně vyhledávali a v některých případech se s nimi setkali náhodou.

„[...] mohlo mi bejt 12, když jsem si projížděla Wattpad a narazila jsem tam na nějakou LGBT encyklopedii [...] začala jsem si o tom zjišťovat a nejdřív jsem byla jako: ‚Hm, to by bylo bezva, kdybych do toho patřila,‘ a pak jsem si řekla, ‚hele, já do toho asi trochu patřím.‘ [...]“ (R1)

Dva respondenti uvedli, že prvně se setkali s informacemi o trans lidech ve škole.

„[...] naše učitelka [...] začala mluvit o trans lidech a já jsem si jako začalo říkat jako: ‚Na tom něco bude, to zní povědomě,‘ ale zatím jsem si nedokázalo říct: ‚Jako jo, přesně takhle to je,‘ ale já jsem si potom, když jsem jako začalo mít přístup na internet, že jsem jako prostě mělo první telefon a tak, tak jsem si jako začalo hledat o jako trans lidech víc a víc věci a říkal jsem si jako: ‚Jo, rozhodně nejsem cis, ale nevím, co jsem.‘ Potom to přišlo zhruba v

15, no tak nějak v 15, takže tak 5 let zpátky. To jsem objevilo právě první jako nebinární lidi a jako začalo jsem si hledat aj hodně historii o tom a začal jsem si fakt říkat jako: „Jo, tohle je, co cítím, já prostě nemám ten pocit jako jo, jsem žena, jo jsem muž, já mám prostě něco vlastního, mám něco jako jiného“ [...].“ (R4)

Z dalšího úryvku vyplývá, že důležitý byl samotný termín, label, který by dostatečně přiléhal. Jak respondentstvo popisuje, ačkoliv už vědělo, že je nebinární, pořád chyběl termín, kterým by tuto svou genderovou zkušenost pojmenovalo. Samotný termín může sloužit jako sebekpotvrzující prvek. V hledání správného označení pomohl kontakt s vrstevníky.

[...] strašně dlouho mi trvalo najít pro to ten termín vlastně. Jak prostě se o tom u nás nemluví nebo minimálně jako nemluvílo, když se tyhle témata probíraly, když moje generace byla prostě v tom věku, tak prostě jako najít to slovo, kterým to popsat, mi trvalo dýl než si to uvědomit no, ale jakože odkdy se tak jako vyloženě identifikuju, tak to je třeba od nějakých 14, 15, kdy právě už se jako mezi mýma vrstevníkama o těchhle věcech začínalo mluvit no.“ (R5)

Vztahy a interakce s dalšími trans lidmi sehrály roli u vícero respondentů.

[...] my si dodnes píšeme každý den, celý den v podstatě a začli jsme někdy před sedmi lety, to je hustý, a už v té době prostě nějak to vzniklo, nějak jsme si o tom psali a já jsem: „No já se cejtím nějak takhle“ a on mi napsal: „Jo, já zas tak“ a prostě nějak jakoby trvalo to dlouho, než jsme došli tam, kde jsme teďka, trvalo to roky, ale nějak jsme na to fakt jako přicházeli takhle spolu a myslim si, že to je hrozně fajn, že jsem na to nebyla sama [...].“ (R1)

„[...] asi největší zlom byl ve 13 letech [...] díky jednomu kamarádovi, jelikož on byl jako nebinární, tak díky tomu jsem se jako dozvěděl, o co jde. Vlastně mě s touhle skupinou jako víc seznámil a potom jsem si začal pomalu uvědomovat, jako že bych tam asi měl taky patřit.“ (R7)

Ukazuje se, že přátelství s dalšími trans lidmi přineslo respondentům jednak informace, díky kterým se jim podařilo lépe pochopit, co prožívají a zároveň podporu a určitou sounáležitost. Zdá se, že označení vlastní identity, které se shoduje i s označením jiných lidí, pomáhá sebekpotvrzení a sycení potřeby někam patřit.

Respondenti opakovaně zmiňovali, že informace našli na internetu, např. zde.

„[...] najednou díky tomu člověku z YouTube, který měl videa, kde vysvětloval různý tadyty věci [...]“ (R3)

„[...] vyhledávání na internetu a tak a zjišťování podrobnějších informací, ale jakože první setkání bylo takhle v nějakém videu někde asi nejspíš na TikToku.“ (R5)

„Většina mojich informácií pochádzala z internetu. Začal som na Pintereste, [...] bola to jediná sociálna sieť, na ktorej som bol v 13, takže tam to začalo. Potom vlastne na Youtube, tam v tom čase bolo dosť veľa takých nebinárnych a transmaskulínných youtuberov, ktorí robili videá o svojich skúsenostiach [...]“ (R9)

Jak se ukázalo, informace měly pro nebinární osoby v tomto výzkumu zásadní roli a respondenti je získávali převážně na internetu, od přátel a vrstevníků. Výjimečně od vyučujících ve škole. Zdá se, že téma nebinárních či jiných queer identit je silně tematizováno hlavně na internetu, tedy na sociálních sítích a informačních kanálech, ale např. ve školách je osvěta minimální, ne-li žádná.

Ačkoliv jsou informace, jak se zdá, klíčem k započetí další etapy, jejich nalezením vznikají další výzvy. Respondent 8 popisuje, jak postupoval.

„[...] když jsem začal přemýšlet o tadytěch genderových věcech, tak jsem úplně nevěděl, jak to definovat, tak jsem si [...] udělal tabulku, měl jsem jakože ‚mood tracker‘, ale byl to jako ‚gender tracker‘, takže já jsem se ráno vzbudil a otevřel jsem si jako deníček a podíval jsem se do zrcadla a nebo metaforicky a zeptal jsem se: ‚Cítím se jako žena? Ne. Cítím se jako muž? Ne. Cítím se jako tohle?‘ Měl jsem tam jakože kategorie a tak jsem si to odškrtával a tím, že se to jakoby měnilo třeba a jako záleželo to na mé náladě a takhle, tak jsem si myslel, že jsem gender fluid [...].“ (R8)

Z této výpovědi lze vyčíst, že respondent velmi aktivně hledal, resp. až systematicky zkoumal s jakým genderem se identifikuje. Ještě předtím než se identifikoval jako gender fluid, a pak jako nebinární, považoval se za trans muže.

„[...] já si to pamatuju do dneška... jsem se musel jednoho dne nadechnout, vydechnout a říct si ‚OK, je nějaká pravděpodobnost, že možná nejsi trans a musíš se přenýst přes ten strach z toho, že možná nejseš trans,‘ protože v tu dobu já jsem to všem řekl a kdybych nebyl trans,

kdybych se mýlil, tak by to bylo, jako kdyby oni všichni ostatní měli pravdu. [...] já úplně hrozně moc jsem si nechtěl přiznat, že nejsem muž, a tak jsem se musel prostě uklidnit a říct si ,OK, je možný, že nejseš trans, ale důležitý je přijít na to, co seš‘ [...]“ (R8)

Z jeho slov je znát, jak obtížná pro něj celá tato situace byla. Ačkoliv měl strach z reakcí okolí, nakonec vyhodnotil, že hlavní pro něj je nalezení genderu, se kterým se bude moci identifikovat. O hledání nejvíce vhodného labelu mluví další respondenti.

„A pak jakoby byl samozřejmě ten vývoj, kdy jsem hledala jakoby, jaký slova mi na mě sedí. Jednu dobu jsem se identifikovala jako gender fluid, ale jakoby vlastně teď říkám nebinární, protože si myslím, že to, co cítím, je moc složitý na nějakou mainstreamovou termín.“ (R1)

Někdy je volen termín nebinární, třeba také proto, že zastřešuje široké spektrum identit.

„Mám období, kdy jsem si tak jako víc jistá, mám ale období, kdy jsem si míň jistá a ta nebinarita jako pojem mi to nějak zastřešuje [...] asi nechci a nedokážu navázat na nějakou jednu nálepkou.“ (R6)

Respondent 9 výstižně popisuje vlastní prožívání v době, kdy hledal label, který by pro něj byl vhodný. Podobně jako další respondenti se nejdříve setkal s pojmem trans a až následně objevil termín nebinární. Jak je vidět, není pro něj zásadní být si labelem, který používá, stoprocentně jistý. Důležité je, že se v něm cítí dobře.

„[...] bol to taký veľký krok si proste povedať, že dobre je jedno, že sa nevyznáš v týchto emóciách, proste keď sa nad tým zamyslíš a myslíš o sebe ako o nebinárnom človeku, robí ťa to šťastnou, tak proste sa identifikuj ako nebinárny človek, aj keď si nie si stopercentne istý a keď som sa dostal cez tento bod tak od tejto to už bolo také, že proste už to bolo fajn.“ (R9)

Respondenti zároveň popisují momenty, kdy našli správný label a co to pro ně znamenalo.

„[...] tak mi to docvaklo a to bylo jako ohňostroj, prostě ohromná úleva, že vlastně nejsem divnej, že prostě najednou pro to mám konkrétní slova a ta identita najednou mi dávala větší smysl, takže to bylo, to bylo skvělý [...]“ (R3)

„[...] mi nějak tak došlo, že i jako tím, jak se vyjadřuji, tak se absolutně odlišuji od toho, co vlastně společnost ode mě chce a co chce i jako jak od žen tak od mužů a že vlastně já radši existuju mimo to. Najednou úplný prostoupení.“ (R2)

„[...] obrovský ‚boost‘ do sebevědomí mi to dalo.“ (R4)

Pocit úlevy a radosti, který respondenti zažívali, je, jak se zdá úzce spojený s nalezením termínu nebinární.

Z hlediska sociálně-kognitivní teorie zde výrazně figurují modely a sice rodiče, vrstevníci, vyučující a média. Všechny tyto modely mají vliv na formování genderové identity. Respondenti popisovali, jak si interpretovali situace, ve kterých se v dětství a během dospívání vyskytovali, zároveň popisují, jak celý proces prožívali. Často byl zmiňován zmatek, nepochopení, zároveň úleva při nalezení správného labelu. Nalézt genderovou identitu je možné zde vnímat jako hlavní motivační prvek.

Informace, labely a jazyk prostupují celou touto částí věnovanou tématu „Existovat mimo škatulky“. Nepohodlí a nepochopení vedlo k aktivnímu hledání v období adolescence, které pokračovalo v některých případech až do dospělosti. Tento proces stěžoval nedostatek informací či předávání genderových pravidel a norem, ze kterých nebinární gender vypadá, jinak řečeno, je mimo. Význam jazyka, médií a informací v uvědomění nebinární genderové identity byl popsán již v teoretické části. Nutno dodat, že po tomto momentu „prostoupení“ vývoj zdaleka nekončí, naopak přináší další výzvy.

2.3.2 (Ne)viditelnost

Být nebinární s sebou nese mnoho výzev, se kterými se nebinární člověk potýká. Oproti ženám a mužům, kteří splňují běžné genderové normy, nebinární osoby se dennodenně dostávají do situací, kdy je jejich genderová identita v nesouladu s těmito normami. Z rozhovorů často vyplývalo, že opakovaně vysvětlovat vlastní genderové cítění ostatním je nad míru únavné a vysilující a někdy to může vést také ke zpochybnění vlastního genderu či překažení vztahů, zároveň se ukazuje být překážkou pro utváření vztahů nových. Název „(ne)viditelnost“ vyjadřuje myšlenku, že ve společnosti, kde je běžné odvozovat genderovou identitu od genderové exprese, je riskantní genderovou identitu prezentovat, tak jak člověk chce, zároveň vyjadřuje touhu po určitém splnutí, tedy po tom „nebýt viděn“ a nemuset se

tak neustále vymezovat. Ukazuje se, že skrývání vlastní genderové identity, určité ustupování od jejího vyjadřování je strategií, která nebinárním lidem život do jisté míry usnadňuje, zároveň jim brání v dostatečném projevení sebe samých.

„Pro mě by bylo ideální, aby mě lidi přestali vnímat, aby prostě nade mnou nepřemýšleli. Prostě, aby mě viděli jako normálního člena společnosti, že aby mě neviděli jako ‚krátké barevné vlasy, kulhá,‘ a kdo ví, co všechno, ale aby se prostě podívali a řekli si jako ‚jo, OK a šli dál.‘ Takže aby se to znormalizovalo do takové míry, že prostě ti lidi nebudou nade mnou přemýšlet. U tohohle jako důležité je, že fakt já to nedělám pro pozornost. Já to dělám proto, že to je, kdo jsem.“ (R4)

Respondentstvo zde hovoří o potřebě autentického vyjádření sebe sama a zároveň splynout a nebýt hodnoceno.

Další respondenti nechtějí upravovat svůj zevnějšek tak, aby bylo na první pohled jasné, že jsou queer. Tudiž i oni si přejí být autentičtí. Znamená to nutnost opakovaně vysvětlovat dalším lidem, kým jsou, resp. žádat o užívání preferovaných zájmen atd., což jim brání ve splynutí se společností. Zažívají určitý rozpor mezi dvěma možnostmi: nápadností, kterou by vymezili vlastní gender a přitahovali přebytečnou pozornost a touhou po splynutí, která může vést k opakovanému vymezování se, obhajování se. Dává pak smysl, že nejjednodušším řešením této situace může být preventivní skrývání vlastní identity a obkloповání se lidmi, kterým netřeba opakovaně vysvětlovat či se „outovat“.

"[...] ta neakceptovatelnost a to, že vlastně nejste vidět a teď to nemyslím jako fyzicky, ale že ta vaše genderová identita vlastně jako není vidět, pokud se neoblíknete do duhy, což jako úplně není moje věc.“ (R3)

„[...] na jednu stranu je takováta věc, kdy nikdy by se neměl předpokládat gender, ale na druhou stranu v takový společnosti žijeme a je část mě, kterou to mrzí, že prostě nikdy nebudu takhle normální [...]“ (R1)

V těchto úryvcích je znatelné, že vyjadřovat genderovou identitu je pro respondenty složité. Buď je člověk vidět a přitahuje pozornost, kterou nechce nebo vidět není, což vyžaduje aktivní přístup při každé interakci a pocit, že není normální, nebo že nebude nikdy akceptován. Tyto pocity respondenty navíc provází každodenně.

[...] vždycky to tam jako běží v pozadí, že vlastně nikdy nejste v situaci, kdy nad tím absolutně nemusíte přemýšlet a víte, že jste prostě jako branná, taková, jaká jste a nemusíte nikomu nic vysvětlovat a nemusíte nikomu říkat specificky: ‚Tohle je moje jméno, tohle jsou moje zájmena, prosím, respektuj mě, prosím, používej to,‘ protože prostě každý člověk vás vnímá, že jste taková a u mě to tam vždycky v tom pozadí je, že vlastně pořád to musím někomu vysvětlovat, pořád nad tím jako víceméně jako přemýšlím, někdy víc, někdy míň, někdy si taky říkám: ‚Ty jo, fakt jsem nebinární, fakt to takhle mám, fakt nejsem jenom holka nebo kluk s nějakýma sklonama?‘ Někdy si říkám, že to je takovej ‚gaslighting‘ tý společnosti, že ta společnost mi někdy říká, no jako to není pravda, takhle se jako necejtíš nebo nemáš se takhle cejtít, to si jenom vymýšlíš. (R3)

Respondent 3 popisuje vnitřní uvažování nad situací. V momentě, kdy se dostává do kontaktu s někým novým, na základě jména a používaných zájmen vzniká nárok na vysvětlování. Důsledkem může být zpochybňování sebe sama.

Pojem ‚gaslighting‘ se objevil v dalším rozhovoru.

„[...] oni mi řeknou, že jsem holka nebo takhle, nebo že jsem ženská nebo tak a je to lež, není to pravda a v podstatě mě přesvědčují o tom, že já jsem blázen [...] a je to jako ‚gaslighting‘.“ (R8)

Výpověď respondenta 8 navazovala na popis zkušenosti z pobytu v psychiatrické nemocnici, kde docházelo opakovaně k ‚misgenderingu‘ ze strany personálu. Ačkoliv se jedná o popis konkrétní události v konkrétním prostředí, vystihuje dojmy vícero respondentů, kteří líčí, co pro ně znamená nutnost opakovaně vysvětlovat, kým jsou.

„Je to hodně únavný, hodně, jako když to člověk musí neustále jako dokola opakovat a jako vysvětlovat jak to je, proč to je. Ono to začne být i nepříjemný, jelikož postupem času mně to přijde normální, ale někteří lidi jsou ještě takoví, že vůbec ani netuší, že něco takovýho existuje a vlastně ty seš ten člověk, kterej musí nějak jako poučit, jak to jako je a že tohle to jako fakt je a že to není žádný výmysl.“ (R7)

[...] pořád musím někomu vysvětlovat něco, což pro mě je strašně náročný, protože tam vy do toho dáváte ohromnou energii a musíte být jako trpělivá a všechno a je to unavující [...] (R3)

„[...] aby mě přestali kurňa řešit [...]“ (R8)

Opakované outování se, vysvětlování, co je genderová identita, co je nebinární genderová identita atd. je evidentně pro nebinární osoby negativní součástí jejich života. Obzvláště pokud je daná nebinární osoba pro svoje okolí jediná známá a stává se jakousi raritou, opakovaně se s tím setkává. Tyto situace si mnozí interpretují jako neměnnou součást jejich života. Nebinární osoby volí tedy preventivně takové postupy, které jim usnadní fungování v běžném životě. Necháávají si informaci o tom, že jsou nebinární pro sebe či pouze pro blízký okruh lidí, případně místo pojmu „nebinární“ využívají jiný, více srozumitelný pro ostatní. Ve výpovědích této části je evidentní, že se k těmto zážitkům poutají emoce jako vztek, frustrace, lítost, beznaděj. Rozměr emočního prožívání napovídá, že emoce jsou hlavní pobídkou pro upravení genderové exprese na úkor své autenticity.

Naproti tomu může být šíření informací o nebinárním genderu přínosem jak pro společnost, která se tímto vzdělává, tak pro nebinární osoby, které se takto zaslouží o šíření osvěty.

„Takže jako si připadám jak takovejten jako revolucionář v podstatě, kterej vždycky prosazoval něco novýho a pořád někomu něco vysvětluje a proráží takovoutu cestu tím sněhem, a pak vidim, že to třeba někomu pomůže. Nebo někdy ani nevim, jestli to někomu pomohlo, třeba mi to ten člověk nikdy ani neřekne, ale vidim, že jako tam ta změna je [...]“ (R3)

Tato výpověď ukazuje, že motivací k tomu naopak ve vysvětlování pokračovat, může být potenciální způsobení nějaké pozitivní změny.

Vztahy

Gender může být dokonce překážkou v udržování vztahů nebo vůbec jejich existenci. Že gender a genderová identita prostupuje do vztahů a interakcí nebinárních lidí, bylo evidentní ve všech rozhovorech, proto bylo vytvořeno subtéma „vztahy“. Nebinární osoby při utváření vztahů nebo v již existujících vztazích počítají s potenciálním rizikem, že nebudou danou osobou přijaty, pokud sdělí, že jsou nebinární. Samotná genderová identita do vztahů obecně vstupuje jako jakási bariéra. Někteří, jak už bylo zmíněno výše, proto volí zjednodušující strategie a svůj gender skrývají, před svým okolím používají jiný label a zájmena.

„[...] že jsem nebinární, tak vlastně ví jakoby jenom moji jako nejbližší kamarádi s tím, že moje rodina by to asi moc jako nepochopila [...] se všema používám mužskej rod, akorát právě třeba jako na internetu nebo s kamarádama používám ten střední, takže oni jakože to vědí a chápou to a vědí, co tím myslím.“ (R8)

„[...] já se hodně bavím se spolupracovnicama mých rodičů, který jakoby jsou hrozně fajn lidi někdy, ale někdy jsou zase takový, že vim, že kdybych jim tohle řekla, tak by z toho byla kauza a je to takový, že si říkám, hele jakoby já ty lidi mám ráda a vim, že kdybych o tomhle s nima mluvila tak je už možná nebudu mít ráda [...]“ (R1)

„[...] hodně zapíráme to, že nebinární vůbec jsme, jelikož asi nejjednodušší pro ostatní je říct, že jsme trans, jelikož prostě to už každej zná a vlastně jako člověk nemusí nějak jako dokola opakovat jako, co to je ta nebinární identita a vlastně je to jednodušší. [...] Teď se často i identifikuji jako žena před různými potenciálními budoucími jako přáteli nebo přítelkyněmi.“ (R7)

Respondenti zmiňují strach, nervozitu, nejistotu, která je s tímto spojená a zároveň váhání, případně ověřování, zda je bezpečné se danému člověku „vyoutovat“.

„[...] je tam vždycky takováta nervozita, že když potkám někoho, kdo vypadá jako člověk, se kterým si jako můžu rozumět, že třeba bude mít podobný názory nebo smysl pro humor a takhle, a pak si říkám: ‚Mám to říct nebo nemám to říct? Mám je jako poprosit jestli budou jako používat ty správný zájmena nebo ne,‘ protože se bojím, že ten člověk vypadá jako skvělej člověk a najednou, když se ho na to zeptám a on mě nebude respektovat, tak se to tak jako zboří všechno a že už tomu člověku nemůžu moc důvěřovat [...]“ (R3)

„[...] vždycky, když do nějakýho vztahu jdu, tak já si vždycky tak trošičku jako ověřuju, jestli je ten člověk jakože v pohodě s tím [...]“ (R2)

„[...] vždycky tam je ten strach. No a já tomu člověku řeknu tadytu věc o mně, která je pro mě hrozně důležitá a ten člověk mě třeba nebude respektovat a přijdu o potenciální přátelství a takhle, já jakoby bych stejně s tím člověkem nechtěla se bavit asi, pokud má tyhle názory, ale je to takový osobnější a vždycky to jako zamrzí nebo zabolí.“ (R1)

„[...] je to hrozně hrozně jako bolestivý, ale zároveň je to nevyhnutelný téma s kýmkoli s kým se jako setkám, takže když jako je někdo proti tomu z jakýhokoliv důvodu, tak spousta

lidí mně to prostě řekne a já nemám vůbec problém se s nima jako vůbec nebavit. No a zároveň je pro mě jednodušší si dělat jakože kamarády s lidma, kteří mě akceptují, protože prostě cítím se jako víc sám sebou [...]“ (R8)

Vyčkávání a rozhodování, zda má smysl daného člověka informovat o vlastním genderu může být nahlížen jako forma převahy. Pokud dojde na rozhodnutí vyoutovat se danému člověku, je to rovněž moment projevení důvěry a do jisté míry předání určitého privilegia.

Respondent 9 popisuje vlastní přístup, kdy dává najevo, že není třeba se každému outovat a necítí se v tomto ohledu nijak povinován. S kým se bude bavit, stýkat, to je jeho volba.

„Ja sa chcem vlastne pohybovať v okolí ľudí, ktorí s tým nebudú mať problém, ktorí s tým budú v poriadku a pokiaľ to proste vyjde v konverzácii, tak sa o tom porozprávame, pokiaľ to nevyjde v konverzácii, tak sa nemusíme o tom rozprávať.“ (R9)

Jako zásadní se ukázala role podpory ve vztazích, především od přátel. Respondenti zmiňují především přátelské vztahy s trans lidmi. Takové vztahy jim dopřávají pocit sounáležitosti a bezpečí. Kromě toho si váží respektujících vztahů, lidí, kteří je podporují a akceptují je. Jako důsledek této podpory se projevuje pozitivní dopad na jejich duševní pohodu.

„Naštěstí mám kolem sebe strašně moc lidí, který jsou fakt jako v pohodě a podporují mě, takže kdyby takový ty lidi nebyli, tak jsem jako daleko ve větším hnoji.“ (R3)

„[...] a to že prostě si dokážeme říct jako: ‚Jo, prostě máme to stejně,‘ nebo ‚máme to hodně podobně,‘ tak to je prostě fascinující pro mě a hrozně mi to pomáhá v řešení dalších problémů, které mám z nějakého důvodu.“ (R4)

„Prostě ta queer identita je pro mě hrozně důležitá v tom, že to je právě ten smysl komunity a ten pocit, že někam jako patřím.“ (R4)

Ve výpovědi respondenta 3 je znatelná potřeba vztahů s lidmi, kteří by rozuměli jeho prožívání, aniž by bylo třeba jakékoliv vysvětlování.

„Já bych byl strašně rád za to, kdybych měl nějakýho kamaráda nebo kamarádku, kamarády, který to mají podobně, jako já hrozně rád bych byl za to, protože konečně bych si mohl sednout s někým, prostě bych věděl, že nemusím nic říct, a že ty lidi to prostě přesně vědí, že přesně vědí, o čem mluvím [...]“ (R3)

„Myslím si, že nemít jako kolem sebe tak chápavý lidi, kterým na mě tolik jako záleží a kteří se tolik snaží, tak se s tím asi daleko víc peru a daleko víc se snažím to jako v sobě udusit. Že takhle prostě nemám potřebu to nějak jako schovávat, protože mám kolem sebe lidi, který i když to nechápou, tak se prostě snaží to pochopit a snaží se to respektovat. Kdyby to okolí prostě nereagovalo takhle a reagovalo hůř, tak by to pro mě asi bylo příliš náročný na to, aby to bylo jako něco, co prezentuju nějak před ostatníma [...]“ (R5)

Jak lze vyčíst z výpovědi respondentstva 5, kdyby se mu toho nedostávalo, pravděpodobně by nemělo chuť svou genderovou identitu projevovat, tak jak tomu aktuálně je.

Z výňatků výše je znát, jak důležitý je pro respondenty respekt a podpůrný postoj okolí. Pozitivní zpětná vazba je důležitá pro psychickou pohodu. Nebinární osoby úmyslně pozitivní zpětnou vazbu vyhledávají, resp. volí si jednotlivce a skupiny osob, se kterými se cítí dobře. Tímto způsobem šetří svou energii, kterou by jinak investovaly do opakovaného informování (bez ohledu na výsledek) a zároveň dostávají skrze tyto podporující vztahy energii zpět. Tyto vztahy nebinárním osobám umožňují být autentickými.

Zajímavá úvaha, která opakovaně v rozhovorech zaznívala, byla, že trans osoby k sobě navzájem tíhnou...

„[...] viackrát sa mi stalo, že som si myslela, že ,toto je strašne cool človek, s ním sa chcem kamarátit,‘ a potom neskôr sme si tak povedali, že: ,Ty si nebinárny.‘ [...]“ (R9)

... někdy ještě předtím, než samy vůbec vědí, že jsou trans. Např. respondentka 1 se pohybovala ve queer přátelské skupině ještě předtím, než se identifikovala jako nebinární, k čemuž došlo až v jejích 18 letech.

„[...] to já totiž mám takovou teorii nebo jakoby ono je to v podstatě fakt, že prostě queer lidi k sobě táhnou už předtím, než to věděj. Já ještě předtím, než jsem jako by věděla, co to znamená být trans, tak jsem prostě měla skupinu teplejších kamarádů, a pak jsme postupně na to všichni přicházeli nebo jako pár jich bylo že jo, ale prostě vždycky jsem se s někým začala bavit a pak jsem zjistila, že jsou taky teplý, nebo neurodivergentní nebo obojí ideálně [...]“ (R1)

Zde respondentka 1 takovou zkušenost popisuje a dodává, že pak společně případně procházeli procesem uvědomění genderové identity.

Podobně referuje i respondentka 2 v úryvku níže, kdy trefně poznamenává, že „vrána k vráně sedá“.

„U kamarádů to zase bývá takový „vrána k vráně sedá“. My jsme byli taková skupina pěti dětí. Všichni jsme byli takový ty chytří, ale zároveň jsme všichni v té skupině byli nějakým způsobem LGBT, a to se přeneslo i tady, kde v prváku hned stojím za někým v řadě na oběd: „A hele, tady něco cítím.“ Prostě nějaká určitá spojitost, prostě toho, že jsme nějak tak trošičku jiní. To prostě jako kdybysme se neúmyslně vyhledávali.“ (R2)

Že „vrána k vráně sedá“ může být tím, že queer osoby se mohou svým vzhledem nebo projevem lišit od cisgender osob a dle naučených vzorců může docházet k tomu, že více či méně vědomě si těchto odlišností lidé navzájem všimají. Protože se nebinární člověk odlišuje od většiny, v tomto případě školního kolektivu, všimne si někoho, kdo vyčnívá.

Trans přátele si konkrétně tato respondentka našla ve škole.

Navazování vztahů ve školním prostředí s dalšími trans osobami zmiňuje i respondentstvo 5.

„[...] jak je nás víc a prostě podporujeme se navzájem, protože jsme všichni na biologii a to je jako asi nejvíc queer obor na přírodovědě, takže jak je nás prostě docela hodně, tak je to takový jednodušší, že jako člověk vidí ty ostatní, jak jsou taky sami sebou a říká si, když můžou oni, tak proč ne já, proč mě by to mělo jako ovlivňovat, když je to neovlivňuje.“ (R5)

Pohybovat se ve skupině queer lidí je pro nebinární osoby inspirující a povzbuzující. Role queer přátelských vztahů byla skloňována již v subtématu „Zažehnutí“. Význam queer skupin či jednotlivých přátel spočívá jednak v zpřístupnění informací o trans či nebinární identitě a zároveň slouží jako zdroj podpory, sounáležitosti, jako bezpečný prostor pro autentické projevení sebe sama a hledání správného označení.

Mezilidské vztahy jsou obecně pro nebinární osoby velmi důležité především z hlediska jejich duševní pohody. Oproti vztahům s cis lidmi jsou ale vyzdvihovány obzvlášť ty s trans osobami, díky kterým zazívají pocit sounáležitosti. Být součástí komunity, mít někoho, kdo dokáže přesně pochopit, co daný člověk prožívá a dokáže ho podpořit, to byly myšlenky, které hojně prostupovaly rozhovory. Tyto vztahy mohou někdy vyvážit vztahy rodinné, které v případě respondentů byly povětšinou komplikované a zatížené nepochopením ze strany

příbuzných. V rodinách respondentů jsou to především rodiče, pro které je problematické přijmout genderovou identitu svého dítěte. Rozličné zkušenosti respondentů zahrnují odmítnutí samotné existence nebinarity, nepřijetí, neporozumění. To se projevuje rovněž nerespektováním zvolených zájmen a používáním takových, které jsou v souladu s připsaným pohlavím při narození.

„[...] určitě oni to v podstatě jako odmítají, že jakoby není to tak, ale prostě jako nevím, před rokem jsem to nějak mámě řekla a ona v podstatě doteď si trvá na tom, že na to nevěří, že to neexistuje [...]“ (R1)

„Taťka je takovej na hraně, protože já si myslím, že on to úplně nedokáže přijmout, že prostě nemá doma dceru.“ (R2)

„[...] doteďka používá moje starý jméno a pořád jako říká: ‚No a ty seš moje holka a ty ses takhle narodila a já jsem na to takhle prostě zvyklá, tak prostě se nedá nic dělat.‘ [...]“ (R3)

„[...] táta už je postarší člověk, takže tomu pořádně nerozumí a dost často si plete mě jako trans osobu, což jako patřím mezi ně a jsem zase úplně jiná podkategorie. Přijímá to jako docela v pohodě, i když jako furt jsem ta jeho holčička, takže je to takový jakože přijímá to, ale vlastně furt mě identifikuje mym pohlavím. Potom mám bratra, ten to bere tak, že on není přímo homofobní, ale není jako přímo jako podporující, takže spíš to bere jako nějakou takovej můj výmysl jako nějakou úlet, který jsem si jako rozhodl, že to takhle bude a prostě všichni se z toho potento a vlastně jako nějak úplně reaguje na to blbýma narážkama, ale dá se říct, že to chápe no. Převážně pro rodinu jsem jakože hlavně podle toho pohlaví identifikován.“ (R7)

„Viem, že moja mamka vie, pretože ona sama tak dosť bola taká ‚concerne‘ že: ‚Prosím tě, že nechceš byť chlapec však, že nie?‘ A už to bolo strašné a akože liezlo mi to na nervy akože nebolo to od nej pekné, ale zároveň mne sralo, že mi to hovorila vždy keď som sa napríklad ostrihala lebo voľačo, tak som jej to proste vysvetlil, že nie, nechcem byť chlapec, ale... a vtedy sme vlastne mali tú konverzáciu o tom, že prečo proste by som to nemal robiť, ale nakoniec sme sa nejako dostali k tomu, že dobré, že bude ma proste podporovať, ale vyzeralo to tak, že proste chce to nejako ututlať, preto ja vlastne neviem či môj otec vie.“ (R9)

Ačkoliv reakce rodičů jsou alespoň ve vzorku této práce spíše negativní, přístup sourozenců je oproti tomu většinou spíš přijímající, někdy hned, někdy se postupně do této fáze po nějakou dobu vyvíjel.

„Potom ja mam ešte mladšiu sestru s tým, že ona je celkom otvorená ku všetkým týmto trans queer veciam.“ (R9)

„Ségra třeba, ona je o dva roky mladší než já, takže 18 ted'ka jí je, ale tam ten posun až takový nevidím, protože ta mě brala už od začátku. Ta prostě, já jsem za ní jako přišlo jeden den už jako prostě fakt, že jsem měl jako v kapse flashku s powerpointovou prezentací, ve které jsem jako mělo jako: ‚Jo, jsem nebinární.‘ Tak jsem za ní přišla a řekla jsem: ‚Hele, prostě musím ti něco říct,‘ a tak jsem jí to řeklo a ona mi jenom řekla: ‚OK, přines mi džus,‘ nebo něco prostě na takovýhle způsob, jako že, že prostě se s tím jako nějak nezajímala, že jediné, co jí v ten moment zajímalo, bylo jako ‚OK, dobrý, super, řekneš to rodičům nebo ne a mám žízeň, přines mi džus.‘ [...]“ (R4)

„[...] během prostě asi roku sama od sebe si najednou začala trošičku číst víc o těchle věcech s tím, že už používá český informace, ona neumí anglicky nebo nezná jiný jazyk, takže bylo velký štěstí, že už v tu dobu bylo víc článků v češtině, který tohle vysvětlovaly, takže dneska už to jako chápe [...]“ (R3)

Poslední příspěvek také vypovídá o snaze sestry vyjít vstříc i přes nedostatek informací.

Přístup sourozenců je kromě jednoho případu vždy převážně pozitivní, zároveň všichni respondenti mluvili o mladších sourozencích. Tento poznatek vede k úvaze, že mladší generace je rozmanitosti v genderu otevřenější, zároveň by mohl být přístup rodičů ovlivněn obavami z ohrožení rodičovské identity.

Kromě rodičů se nebinární osoby během dospívání setkávají také s dalšími dospělými a jejich reakcemi. Někteří respondenti popisují pozitivní zkušenost s přístupem vyučujících.

„[...] učitelé a ne všichni učitelé, ale že mě v tom jako podporovali. Já vím, že jsem dělal nějaký jiný rozhovor s trans klučinou a toho jsem našel jenom díky mojí učitelce, která mi na něj dala kontakt [...]“ (R3)

„Učitelé na tom byli úplně úžasní, to bylo prostě, fakt byl jenom jeden učitel, který měl takový jako, ale z velké většiny se prostě na to dokázali adaptovat, jako tam jsem se muselo

prezentovat jako trans žena před učitelem, protože to vlastně nějak... oni si totiž udělali na mě jako názor, jak jsem svoji třídní učitelce, kterou jako mám strašně rádo, ona je úžasná, tak když jsem jako jí řeklo, že jako jo, teďka si měním jméno a budu teďka mluvit v ženském rodě, tak ona mi řekla: ‚Aha, jo, já znám právě,‘ a právě jsme se bavili o té Tereze Španihelové a tak já jsem si říkalo jako: ‚OK, dobrý, myslíš si, že jsem trans žena, nebudu to komplikovat, tak prostě takhle budu vystupovat, ‘ takže to bylo prostě já fakt říkám já mám obrovské štěstí [...]‘ (R4)

„[...] tak na střední, já jsem měl ten svůj velkej coming out, takže jako v podstatě jsem vlastně ke každému našemu učiteli, kterýho jsme měli, tak jsem šel prostě do kabinetu a vysvětloval jsem mu to a jako úplně naprosto všichni byli vlastně v pohodě [...]“ (R8)

Zde lze vyčíst, že učitelky a učitelé reagovali převážně vstřícně, s pochopením. Nicméně u respondentů 4 a 8 došlo ke coming outu trans identity nikoliv přímo nebinární identity. Lze si klást otázku, jaká by byla reakce v druhém případě. Zároveň lze uvažovat o potřebě částečně skrýt svou genderovou identitu.

„[...] hodně učitelé jako nechápou jako proč to jako všude v uvozovkách cpu, že prostě mám v občance ještě své staré jméno a jelikož to tam prostě je, tak to tam prostě má být a nejsem ten, za koho se jako před nima vydávám a že mám jako být ten, kdo je v tý občance.“ (R7)

Respondent 7 popisuje velmi negativní zkušenosti z prostředí střední školy, kde nejsou ze strany vyučujících akceptována jeho zájmena a jméno. V případě tohoto respondenta se nejednalo neakceptující přístup pouze ze strany vyučujících, ale i školního kolektivu.

Prostředí

V rámci tématu bylo stanoveno další subtéma „prostředí“, které dobře vystihuje téma (ne)viditelnosti nebinárních osob. Prostředím jsou zde myšlena materiální prostředí, kde jsou nebinární osoby ignorovány, zažívají projevy diskriminace nebo šikany. Zpravidla to jsou prostředí, která jsou definována genderovou dichotomizací a jedná se o místa jako toalety, šatny, nebo školní a pracovní prostředí. Zmiňované jsou také specifické formální události, kde je kladen důraz na vzhled dle genderových norem. Ačkoliv se toto subtéma prolíná se subtématem „Vztahy“, považuji za důležité vydělit subtéma „Prostředí“, kvůli intenzitě s jakou respondenti zkušenosti poutající se k daným prostředím popisovali a současně kvůli

určité nevyhnutelnosti těchto zkušeností. Toalety, místa určená pro převlékání, školní prostředí – těmito místy každý člověk během života pravděpodobně projde. V následujících úryvcích se lze dočíst, že tato místa nejsou nastavená na lidi s jiným než femininním či maskulinním genderem.

Specifická prostředí zmiňovaná respondenty jsou např. taneční kurzy.

„[...] loni mě naši donutili chodit na taneční a tam fakt jakoby jeden z těch důvodů, proč jsem to tam nenáviděla, bylo, jak to bylo absolutně nelítostně rozdělený holky, tak kluci a tohle a tamto a prostě jako ty role a fakt jakoby jsem se vždycky cítila kvůli tomu hrozně špatně... hrozně jako bezcenně nebo méněcenně [...] ten tanec, něco, co si myslím, že je hrozně bezva, je hrozně binárně rozdělený.“ (R1)

„[...] co se tyče tanečních, tak tam to bylo takový hodně tradiční, že kluci jsou na týhle straně, holky jsou na týhle straně, mají tadyto oblečení, tohle oblečení a pak třeba jsme měli jednou nějakou disco akci a já jsem tam chtěl jako ze srandy prostě tancovat s nějakou mojí kamarádkou, přišla ke mně jedna z těch paní, co to tam vedla a řekla mi: ‚Holky spolu netančej.‘ Jako, jsme v 21. století, myslím, že jako kdokoliv spolu může tančit [...]“ (R3)

„My sme mali minulý rok stužkovú a tak to bolo celkovo dosť akože silno rozdelené, že toto je tá ženská role, to sú ženské kroky, toto je mužská rola, toto sú mužské kroky a akože mierne mi to liezlo na nervy, ale takisto som tancovala s mojim kamarátom a z času na čas sme si proste len tak vymenili roly ‚for fun‘, [...] tam to bolo tak dosť silne rozdelené a ja som tam bol v saku, ale v takom nejakom akože nebolo to úplne čisto maskulínna prezentácia a viem, že môjmu otcovi nesmierne vadilo, že som držala môjho partnera opačne, že proste on mal držať mňa a nie ja jeho a on mi o tom dal celú prednášku.“ (R9)

„U rodičů a na předávání vysvědčení ze základky, tak všichni prostě očekávali, že si vezmu nějaký šaty nebo nějakou sukni a když jsem řekla mamce, že si chci vzít prostě společenský kalhoty a nějakou halenku, tak ještě další dva měsíce se mi snažila vnutit prostě něco, co by se jako líbilo rodině.“ (R2)

Všechny tyto výpovědi ilustrují zkušenost respondentů z formálních událostí jako jsou taneční aj., které jsou založeny na velmi striktních pravidlech a poutají se k nim konkrétní

očekávání a nároky na vzhled a chování. Respondenti líčí reakce příbuzných a lektorujících osob a ve spojitosti s tím vlastní prožívání.

Podobnou zkušenost, ačkoliv z jiného prostředí, sdílí respondentka 6. Jak sama uvedla, byla zařazena někam jinam na základě pohlaví.

„Jako to jsou ty momenty, kdy jako cítím něco asi nejbliž nějaký jako dysforii, řekněme a případně stesk po nějakých jako zkušenostech nebo vzpomínkách, který jako nemám tím, že jsem byla zařazená jako někam jinam. Hlavně třeba právě z toho skautského prostředí, kde přece jen to je jako docela dělený na holky a na kluky a ty klučičí společenství jsou prostě trošku jiný v něčem.“ (R6)

Dichotomizace se propisuje také do veřejných prostor, které potřebuje využívat nezbytně každý.

„Já nevím, proč musej bejt prostě záchodky rozdělený na ženy a muže. Pořád se tvrdí tím, že aby někoho někdo nezneužíval, ale podle mě, kdybysme měli třeba prostě jednotlivý kabinky [...] to mají třeba vozičkáři nebo prostě lidi s postižením, to je zajímavý, že tam se to neřeší, jestli ten člověk je muž nebo žena nebo cokoli. Takže proto já někdy, když můžu, když nemám na výběr, tak používám prostě záchodky pro vozičkáře. Takže říkám si, že jako u vozičkářů se to absolutně neřeší, takže tam je taková ta skulinka, kde se můžu aspoň trošičku tak cejtít líp. Takže prostě tadyty věci, který třeba člověk, co není nebinární, nebo se tomu vyloženě jako nevěnuje, tak si toho třeba ani nemusí všimnout, nemusí si to uvědomit.“ (R3)

Záchody jako problematické zmiňuje také respondent 8, který připojuje další prvky jako např. šatny nebo pracovní uniformy.

„[...] tam jsou prostě dámský šatny, pánský šatny, dámský záchody, pánský záchody, a to jako je v podstatě všude, ale je to fakt jako... je to fakt prostě přísný, jo. Co nosíme za oblečení, tak to jsou, to je prostě od firmy, to jsou daný kalhoty a daný trička, a to jsou jakože unisex, ale nedá se v tom nic schovat jo, původně jsem si myslel, OK, tak to je unisex, tak to nosí prostě každej, tak to bude jako uvolněnější prostředí, co se tohohle týče možná trošku víc androgynní, ale ono je to úplně naopak, protože v tom se nedá nic schovat [...] není to

příjemný vůbec jako, pokaždý, když jdu na ty dámský záchody v práci, tak úplně jako to na sobě jako cejtím, že prostě to na mě jako doléhá [...]“ (R8)

Materiální prostředí jako např. záchody nebo šatny jakožto prostředí vytvořena lidmi, nejsou uzpůsobena tak, aby je mohly využívat i nebinární osoby. Toto si respondenti mohou interpretovat tak, že společnost s nimi vůbec nepočítá, a to ani v takto základních otázkách a nedává jim na vybranou. Podobný dopad mohou mít výše zmíněné události či uskupení, kde jsou striktně určené genderové normy a pro jiné než genderově binární osoby zde není prostor.

Střet nebinárních osob s genderově binárním uspořádáním je intenzivní především v prostředích, kde je na genderové kategorie kladen důraz. Jsou to prostředí, kterými lidé během vývoje běžně prochází. Patří k nim i ta zmíněná ve výňatcích výše, tedy formální společenské akce, dětské oddíly, nebo uniformní pracovní prostředí, dále rozdělení záchodů na dámské a pánské aj. Významnou částí života je doba strávená ve školním prostředí. Genderová dichotomizace je zde taktéž přítomná. Spočívá např. v oddělování dívek a chlapců při tělocviku.

„Vim, že na základce jsem měl velkej problém v tělocviku, ale protože tam jsme byli rozdělení na holky a kluky na druhym stupni a já nejsem úplně na tělocvik obecně, ale já myslim, jako že čím starší jsem, tak tím víc si uvědomuju, že to bylo tím, že jsem měl právě ten holčičí tělocvik.“ (R8)

Oproti respondentovi 8, který vzpomíná na tělocvik v negativním světle, respondent 3 vzpomíná takto.

„[...] ten tělák, jo, ten byl vždycky jako kluci zvlášť, holky zvlášť, i když pak potom v devítce jsme měli prostě, kdo chtěl, tak si tak dělal nějak matiku a tadyty věci a potom tam bylo zvlášť nějaký sportovní hry, a to bylo pro kluky i pro holky, což bylo naprosto skvělý, protože jsem mohl všem klukům natřít zadky v baseballu [...]“ (R3)

Sloučení dívek a chlapců vnímá jako příjemnou změnu, která přináší, jak se zdá ze slov respondenta, uspokojení z prosazení sebe sama bez ohledu na gender nebo genderovou identitu. Na této ukázce lze vidět, co může vyvolat změna obvyklého pravidla.

Další negativní zkušenosti ze školního prostředí respondenti popisují takto.

„[...] vlastně v té 7. třídě ta učitelka říkala: ‚No, když se na ni podívám, já pořád vidím, že chodí jako chlap.‘ [...] a to ve mně prostě zakořenilo takové to jako, prostě narodila jsem se, narodilo jsem se jako muž, tak budu muž.“ (R4)

První informace o transgenderu zjistilo od učitelky, nicméně způsob, jakým byly předány, na dlouhou dobu zastavily možnost zkoumat vlastní gender bez předsudků.

„Jelikož jsem si díky tomu jako prošel v prváku šikanou, tak mi hodně pomáhala výchovná poradkyně. Pomohla mi se víc do té třídy začlenit, tu třídu jako víc informovala o tom, jako o co se jedná a jako asi největší pomoc v tom jako v té škole byla fakt jako třídní učitel a poradkyně výchovná.“ (R7)

Respondent 7 kvůli vlastnímu genderu zažíval ve škole šikanu. Tato situace byla následně řešena výchovnou poradkyní a učitelem, ve kterých cítil respondent velkou oporu.

„Tiež ako sa nad tým zamýšľam, že síce ja som nikdy priamo nezažila nejakú tú diskrimináciu alebo niečo také, ale viem, že ja som mala dosť akože... tá miera strachu tam stále bola, že dôvod prečo som o tom viac menej alebo vôbec nerozprávala v škole aj vlastne skombinované s tou hanbou, ktorú som cítila, že sa takto prezentujem, že čo ak sa na to spýta alebo čo, že ja som mal dosť veľkú tu úzkosť už len čisto s tým, že toto niečo schovávam pred mojimi spolužiakmi a pred okolným svetom a bála som sa proste tej možnosti diskriminácie.“ (R9)

Tyto, na první přečtení, rozličné zkušenosti spojuje opět téma „(ne)viditelnosti“, tedy v tomto případě negativní následky po coming outu, případně strach z nich. Poslední výňatek z rozhovoru s respondentem 9 ukazuje na důležitou myšlenku, a to že i když daná osoba nepocítuje diskriminaci nebo šikanu, neznamená to, že pouhá její existence nemůže způsobovat podobné reakce. Stigma, diskriminace, menšinový stres, to jsou témata rozvedená v teoretické části a s nimi i dopady, které mohou mít na psychické zdraví. Psychické zdraví bylo jedním z témat v rozhovorech s nebinárními osobami v tomto výzkumu a všechny z nich se s psychickými obtížemi někdy potýkaly nebo potýkají. Zde je třeba zdůraznit, že se zde nejedná o předpoklad, že nebinární gender jako takový se pojí s psychickými obtížemi. Psychické obtíže jsou od genderové identity odděleny, případně se

poutají právě k zátěži zažívaného menšinového stresu aj. Zde uvedu malý výsek z rozhovorů.

„[...] nikdy nebudu moct být úplně normální v nějakým mainstreamovým nebo širším slova smyslu.“ (R1)

„[...] je tam takováta každodenní zkušenost, že třeba nad tím ani nemusíte přemýšlet, ale vždycky to tam jako běží v pozadí, že vlastně nikdy, nikdy nejste v situaci, kdy nad tím absolutně nemusíte přemýšlet a víte, že jste prostě jako branná, taková, jaká jste [...]“ (R3)

„[...] díky jako těm věcem, co se dělo, tak jsem díky tomu skončil v hodně hlubokých depresích. Vlastně jsem se i sebepoškozoval a bylo to až jako na medikaci.“ (R7)

Někteří popisovali také úzkost spojenou s genderovou dysforií. Velmi výstižně tyto pocity popisuje respondentka 6.

„[...] jsou to momenty, kdy je mi hrozně líto, že nemám hlubokej hlas a vousy. Jako to jsou ty momenty, kdy jako cítím něco asi nejbliž nějaký jako dysforii řekněme a případně stesk po nějakých jako zkušenostech nebo vzpomínkách, který jako nemám tím, že jsem byla zařazená jako někam jinam.“

Tito respondenti pak velmi často uvažují o operačních zákrocích či hormonální terapii, případně už něčím z toho prošli nebo prochází.

„Třeba vlastně co mi začaly růst prsa, tak jsem s tím měla problém prostě, protože mám pocit, že to není něco, co patří na moje tělo a určitě, co nejdřív si chci nechat udělat nějakou operaci, protože to je fakt něco, co je prostě pro mě důležitý, co mi prostě působí hodně úzkosti.“ (R1)

2.3.3 Takové zvířátko

Název tématu „Takové zvířátko“ je citace z jednoho z rozhovorů, kde takto respondentka nazvala svou genderovou identitu. Vyjadřovala tak její pohyblivost a nestálost. I v dalších rozhovorech s respondenty zaznívala slova a formulace, které zanechaly dojem, že nebinární osoby vnímají svou genderovou identitu jako něco flexibilního, individuálního, proměnlivého. Popisují ji velmi často v porovnání s binárními gendery a genderovým uspořádáním společnosti.

„[...] je tam daleko větší svoboda [...]“ (R3)

„[...] je to nelineární, je to fluidní [...]“ (R1)

„[...] já jsem primárně prostě člověk a mám ženský tělo a s tím jsem jako naštěstí v pohodě a to, že jsem člověk, je pro mě prostě důležitější než to, že jsem jako žena teda nějak formálně.“ (R6)

Tyto úryvky vypovídají o tom, jak respondenti o vlastní genderové identitě přemýšlí. Vnímají jí jako svobodnou, nestálou, individuální a zároveň jako něco, co je nutně nemusí kompletně definovat jako člověka. Nebinární identita je svazována genderovými normami binární společnosti a je obtížné se k ní vztahovat tak, jak by si nebinární člověk mohl přát. Takto se vyjadřuje respondentka 1.

„No jakoby, měla jsem období, kdy jsem to fakt neměla ráda a teď si uvědomuju, že vlastně já tu svojí genderovou identitu mám ráda. Nezvládám na ní být jako hrdá, nebo jí jako milovat v týhle společnosti v tomhle světě tý binarity [...] ty genderové role nebo genderový pravidla, který má ta binární společnost, jsou takový vážný a takový zbytečný a já mám hrozně ráda, že můj gender je tenhle ‚funny little guy‘ [...] mám v tom svobodu v něčem.“ (R1)

Někdy je nebinarita spojována s určitou rebelií, resp. vymykáním se společenským standardům.

„[...] přiřadila bych k tomu asi nejvíce slovo rebelie, tak trošičku jako anarchie [...] je mi jedno, kdo si co myslí, ale samozřejmě zase nebudu úplně někoho kvůli tomu tyranizovat. Prostě nebudu se konformovat společenským standardům.“ (R2)

Z myšlenek respondentů lze vyčíst uvolněný přístup k rozvoji genderové identity s cílem dosáhnout osobního komfortu.

„Jako já k sobě to mám tak, že prostě tak jsem. Je to v pohodě pro mě. Když tam bude nějaká změna, tak bude, nějak se s tím vyrovnám. Nebudu to teď řešit, protože to není teď.“ (R2)

„Já prostě existuju a chci existovat jako tak jak sem. Takže já jsem tak jako v míru samo se sebou prakticky. Nepotřebuju to nikomu vysvětlovat, nepotřebuju to nikomu říkat, ale mít to tak jako pro sebe, takovou tu ultimátní pravdu, co o sobě fakt vím.“ (R4)

„Momentálně je pro mě vlastně strašně takový jako důležitý to, že jsem se konečně dostala do nějakýho takovýho klidu, kdy jsem schopná nad tím moc nepřemýšlet [...] Dokázala jsem si nějak najít nějakou jistotu v tom, že já jsem já, ať už se budu jako vlastně cejtít víc, jako žena, míň jako žena, víc jako muž [...]“ (R6)

„Jakože já doufám, že prostě časem zjistím, co mi je komfortní, co mi není komfortní a tím pádem jako prostě budu žít v tom svym genderu nějak jako bez toho diskomfortu, kterej mi způsobuje to, že třeba já samo kolikrát jako nevím, jak budu na některý věci reagovat. Jakože můj cíl je prostě cítit se dobře.“ (R5)

Z rozhovorů vyznívá otevřenost vůči dalším změnám v oblasti vlastního genderu. Respondenti předpokládají, že proměny mohou nastat, avšak netlačí na ně a ani jim nebrání, naopak se nechávají nenuceně vést.

„Já prostě jdu s tím, jak to samo se vyvíjí, ale nemám jako jeden stoprocentně cíl, kterého chci dosáhnout. [...] Já si myslím, že tak jak je to teď, je to v rámci možností v pořádku. Nic dalšího už se jako dít vlastně nemusí.“ (R4)

„Já myslím, že se to bude pořád jako měnit. Za deset let to určitě uvidím jinak, než to vidím teďka, když se podívám zpátky deset let, tak jsem to viděl jinak, když se podívám zpátky dva roky, tak jsem to viděl úplně jinak, pořád se to nějak jako vyvíjí.“ (R8)

„[...] ono to víceméně je furt takový nedopečený, protože vkus se mění celkem dost často ještě a to co se mi líbí teď se mi nemusí líbit potom že jo. Ono to nakonec asi bude stagnovat někdy možná později, ale ještě teď to pro mě neskončilo asi.“ (R2)

Z výpovědí číší klid, který pravděpodobně nastal po dlouhém hledání jehož cílem bylo dosáhnout genderové identifikace. Po dosažení genderové identity je teď novou vnitřní motivací moci existovat v relativním pohodlí.

Gender vs. sex

Respondenti nejčastěji pojem gender považovali za sociální konstrukt. Jsou to role, něco, co se lidé naučili. Genderová identita je naopak něco soukromého, vlastního, co si člověk utváří sám bez ohledu na biologické pohlaví.

„[...] to je podle mě to, jak sám vnímá sebe jako takové to nejhlubší vědomí o sobě sama. A to je spektrum. Na to nejde říct jako přesně, kolik jich je, nebo co to je, to je prostě takováta prvotní pravda, kterou člověk o sobě ví prostě celý život, jenom třeba pro to nemá určité prostředky, jak to vyjádřit.“ (R4)

„[...] je úplně jedno v jakým těle se narodíme, s jakými orgány, ale to jak se cítíte uvnitř, to vám vlastně ty orgány jako, na to nemají žádný vliv, jestli se cítíte takhle nebo takhle [...]“ (R3)

„[...] ve chvíli, kdy jsem se cítila víc jako žena, tak to třeba nezměnilo to, že jsem měla na sobě zrovna maskáče.“ (R6)

„[...] kdyby to víc lidí vnímalo tak, že to fakt jakoby je člověk od člověka, tak mnohem víc lidí by se neidentifikovala jako žena nebo jako muž.“ (R1)

Z těchto slov lze celkem dobře pochopit, jakým způsobem respondenti o genderové identitě, nejen své, uvažují. Oddělují biologické pohlaví od genderu a genderové identity. Pouto mezi pohlavím a genderem je podle nich křehké nebo v podstatě neexistuje. Genderová identita je něco, co může člověk objevovat a utvářet. Jejich přístup se mnohdy liší od přístupu, který je běžný, totiž že ve společnosti se o genderu a biologickém pohlaví uvažuje jako o jednom celku. Na to, že společnost má v těchto souvislostech zmatek či o nich smýšlí jinak, dále upozorňují a vysvětlují, že gender nepokrývá jen muže a ženy, ale celé spektrum dalších genderů a identit.

„Ono si hodně lidí plete pohlaví a gender, že to zaměňují nebo že si myslí, že to je to úplně to stejný, i když ne.“ (R2)

„Gender je velikánský spektrum nejenom v lajně, jakože od muže pro ženu, ale i třeba i jako v různých dalších směrech [...]“ (R8)

„[...] je to vlastně spektrum, nie je to niečo, čo je dané, je to niečo, čo by sa dalo povedať, že je rozdistribuované, že sú to proste dva piky, žena, muž, ale reálne tí ľudia sa môžu nachádzať kdekoľvek medzi tým okolo toho.“ (R9)

„[...] v ideálním světě by podle mě to mělo prostě proběhnout tak, že když si o sobě něco člověk uvědomí nebo si třeba není jistý, tak může prostě začít jako objevovat a experimentovat a říct o tom prostě lidem ve svém okolí, jo. Nechat si třeba nějakou dobu

říkat jiným jménem, jinejma zájmenama, zjistit, jestli to je pro něj to správný a když je, tak u toho zůstat, když není, tak zkusit něco jinýho a jakože mít tu volnost to jako objevit za podpory prostě lidí kolem sebe. Moje pointa je asi to, že v ideálním světě by člověk jako nic neschovával před lidma kolem sebe.“ (R5)

Gender a genderová identita je vnímána jako něco, co člověk může objevovat a zkoumat, zkoušet si v čem se na celém spektru cítí nejlépe. Jednou z překážek ve svobodném objevování genderu může být postoj společnosti.

„Asi bych nejvíc chtěl, aby kolem mě jako bylo víc podporujících lidí, který už jako znaj tuhleto věc, neberou to jako trend a neberou to jako něco negativního [...] bylo by fajn, kdyby víc ta společnost byla, že to víc přijímá, že víc zahrnou ty věci pro nebinární a tak.“ (R7)

Na jedné straně je znatelné, že nebinární osoby vnímají svou genderovou identitu jako něco, co je tvarovatelné, co lze objevovat a na straně druhé jako něco vlastního, pevně zakořeněného v člověku. Následující subtéma se této úvaze bude věnovat.

Zpátky na začátek

V rozhovorech respondenti vyjadřovali názor na původ jejich genderové identity, resp. jak se udělo, že jsou nebinární. Již v tématu „Existovat mimo škatulky“ je zdůrazněna pocítovaná odlišnost od dětského věku. To napovídá, že původ respondenti vnímají často jako něco, s čím se rodí, což někteří vyjadřují v rozhovorech doslovně.

„No, já se takhle prostě jako narodil. Tohle není nic, co jsem si najednou řekl: ‚Jo, tak to zní hustě, jo, tak jako půjdu do toho,‘ to ne, spíš to bylo tak, že už od malička si pamatuju, že jsem prostě cejtil, že něčím neseďím.“ (R3)

Respondent 3 je přesvědčen, že je to něco, s čím se narodil. Není to jen rozhodnutí. Podobně je tomu v následujících úryvcích.

„[...] je to pro mě hodně takový hodně jako nenahraditelný i pro mě samotnou. Je to nějaký vnitřní pocit.“ (R6)

„[...] tak, jak já se vidím jako nějaký typ osoby prostě uvnitř v nějakým nitru svym, tak já jsem prostě takovej od přírody.“ (R8)

Zde je nebinární genderová identita popisována jako vnitřní pocit a opět něco, s čím se člověk rodí.

Oproti pojetí nebinárního genderu jako něčeho, co je dané, lze zaznamenat také kritérium volby. Genderová identita je tedy na jedné straně vnímána jako něco tvárného a proměnlivého, zároveň něco privátního a původního. Na první pohled nesourodé vlastnosti vypovídají o genderové identitě a o tom, jak ji nebinární osoby nahlíží, mnoho.

Náhled na nebinární gender jako něco vrozeného koresponduje s mnohými výpověďmi respondentů, kteří popisují pociťovanou odlišnost v oblasti genderu již v raném dětství. To, že se jedná o nebinární identitu, zjišťují během adolescence, kdy se dostávají ke zdrojům informací. Zde se otevírá prostor pro úvahu, že kdyby byly seznamovány s jinými než binárními gendery dříve, možná by také k identifikaci došlo dříve. Zároveň se nabízí myšlenka, že zkoumání genderu a vlastní identity je v adolescenci dáno vývojovým procesem, kdy člověk ke zkoumání sebe sama přirozeně tíhne a pak by i přes poskytnutí dostatečného množství informací došlo k objevování genderu a genderových identit právě v tomto období.

Ačkoliv má nebinární genderová identita pevné základy, nemusí být stálá a nehybná. Nabízí možnost pohybovat se na spektru genderů.

2.4 Zodpovězení výzkumných otázek

Jak nebinární osoby prožívají svou genderovou identitu?

Nebinární osoby svou genderovou identitu pojmají v první řadě jako identifikování se k genderem, který není ženský ani mužský. Nachází se mimo tyto „škatulky“. Gender vnímají jako spektrum, nikoliv jako jednotné charakteristiky vystavené na základech biologického pohlaví. Gender pro ně neznamená něco, co je jasně dané, naopak nabízí možnost dále svou genderovou identitu objevovat a utvářet. Genderová identita se podle nich nezakládá na biologickém pohlaví, zároveň je to něco, co bylo některými vnímáno jako vrozené. Zdá se, že nebinární identita taková, jak ji prožívají teď, může být v budoucnu jiná. Jsou otevřeni změnám a proměnlivost vnímají jako součást vývoje. Zároveň vnímají svou genderovou identitu jako něco vlastního, niterného, co má pevné základy. V některých případech je používán pojem nebinární i přes to, že zcela nevystihuje genderovou identitu.

Jedná se ale o zastřešující termín, který naplňuje pointu genderové zkušenosti nezapadat do femininní ani maskulinní genderové kategorie.

Ačkoliv nebinární genderová identita přináší svobodu, může být svazována genderovými normami, které ve společnosti převládají a nebinární osoby je z podstaty nemohou splňovat. V některých případech se ukázalo, že binární společnost naopak svobodu omezuje natolik, že negativně ovlivňuje vztah nebinární osoby ke své vlastní genderové identitě. Některé nebinární osoby se těžce vyrovnávají s dojmem, že nikdy nebudou ve společnosti na základě svého genderu akceptovány. Tomuto dojmu přispívá fakt, že dennodenně čelí reakcím okolí, které vyžadují opakované vysvětlování, co nebinární genderová identita znamená, případě čelí zpochybňování.

Nebinární gender existuje mimo binární genderové kategorie neboli škatulky, nicméně nebinární osoby v tomto výzkumu často zmiňovaly potřebu někam patřit, čili možnost někam se zařadit. Nachází tedy vlastní škatulku. Pocit sounáležitosti je u nebinárních osob velmi ceněný a vyhledávaný. Proto oceňují především vztahy s jinými trans osobami, které dokáží porozumět jejich prožívání. Význam vztahů a komunity je pro některé intenzivní natolik, že ji považují za součást vlastní genderové identity. Pozitivní zpětná vazba má příznivé dopady na vztahování se k vlastní genderové identitě.

Pro nebinární osoby je důležité cítit se ve své genderové identitě komfortně. Dosáhnutí fáze pohodlí předchází hledání až introspektivního charakteru. Toto sebezkoumání a míra sebereflexe v mnohém odlišuje nebinární gender od binárního. Zároveň je pro ně genderová identita jen část jejich osobnosti, ne hlavní charakteristika.

Co mělo v průběhu vývoje vliv na uvědomění si nebinární genderové identity?

Nebinární osoby pociťovaly, že se něčím od svých vrstevníků odlišují již v raném dětství. Tak, jak se setkávaly s genderovými normami, jejichž plnění od nich bylo vyžadováno, uvědomovaly si, že nerozumí jejich smyslu. Zdá se, že toto neporozumění až zmatek si z počátku vykládaly čistě jako osobnostní odlišnost, v některých případech k nim rozdíly v binárních kategoriích téměř nedoléhaly a svou odlišnost si uvědomovaly v situacích, kdy bylo jejich jednání sankcionováno.

Obecně se dá říct, že raná adolescence byla zlomovým obdobím v hledání genderové identity. V období, kdy začalo docházet k vývinu sekundárních pohlavních znaků si někteří začali více uvědomovat, že nejsou v souladu s tím, jak jejich tělo vypadá. Genderová dysforie, která není u nebinárních osob běžná tolik jako u trans osob se i přesto v některých případech ukázala být jedním z ukazatelů. Jedná se o respondenty, kteří plánují operační zákroky nebo hormonální léčbu, případně něčím z toho již prošli nebo procházejí.

Klíčovým momentem bylo ve většině případů zjištění, že existují i jiné gendery než femininní a maskulinní. První informace k nebinárním osobám přicházely převážně z médií, svou roli sehrávaly vztahy, zejména ty přátelské. Některé z nebinárních osob svou genderovou identitu objevovaly společně s další transgender nebo nebinární osobou. Případně termín nebinární a to, co znamená, zjistily od blízkých nebinárních osob, které byly v tomto procesu o něco dál. Provázení jinou blízkou osobou či navazování vztahů s dalšími queer osobami bylo přítomné u všech nebinárních osob v tomto výzkumu, přičemž se to často odehrávalo ještě před tím, než vůbec začaly zjišťovat, že se identifikují jako nebinární.

Internet, zejména sociální sítě sehrály významnou roli, jakožto informační zdroj ve všech případech. Nebinární osoby na sociálních sítích často narazily na nějakou informaci o queer tématice spíše náhodou, což podnítilo další aktivní hledání. V mnoha případech to bylo místo, které nabídlo vůbec první informace o nebinárním genderu.

V několika málo případech se nebinární osoby setkaly s queer tématikou ve škole předávanou vyučujícími.

K uvědomění si nebinární genderové identity vede cesta, která není nikterak přímočará, naopak se jedná o nelineární proces, během kterého dochází ke zkoumání vlastního genderu a nebinární gender není zpravidla první se kterým se identifikují čili nebývá prvním používaným labelem. Důvody jsou různé. V několika případech proces zpomalil právě nedostatek informací a nebinární osoby tak ani nenapadlo, že existuje ještě něco jiného než transgender, tedy že je možné být někde mezi. V jiných případech šlo o zkoušení různých genderů a labelů, které vyústilo k usazení v nebinárním genderu. Pomyslným závěrečným bodem je prolnutí vnitřního pocitu s labelem. Ten bývá popisován jako úlevný, radostný.

Nelineární průběh celého vývoje pokračuje v podobném duchu i nadále. Osoby identifikující se jako nebinární jsou otevřeny dalším proměnám vlastního genderu.

S čím se ve svém životě potýkají nebinární osoby?

Život osob identifikujících se jako nebinární obnáší mnoho těžkostí. Mezilidské vztahy, jakožto významná součást života nebinárních osob, zahrnují kromě podpory a radosti rovněž odmítnutí a nepochopení. Pro nebinární osoby bývá jejich genderová identita překážkou v utváření vztahů, případně může být příčinou rozpadu vztahů. Tyto zkušenosti mají někdy za následek skrývání genderové identity, případně než se rozhodnou do vztahu vstoupit, váhají a někdy si předem ověřují, jak daný člověk o queer osobách, resp. nebinárních osobách, smýšlí.

Vztahy jsou většinou komplikované i v rodině. Rodiče často nepřijímají nebinární gender svých dětí, případně nerespektují jejich přání užívání jiného jména, labelu a zájmen. S rodinnými příslušníky se nebinární osoby dostávají do sporů často kvůli sebe prezentaci. Sociální tlak genderových norem na vzhled nebinární osoby pociťovaly především na formálních událostech, které jsou charakterizovány stereotypní femininní nebo maskulinní expresí. Nenaplnění genderových norem se střetlo s očekáváním rodiny, případně cizích lidí a vyvolávalo nepříjemné reakce. Genderová dichotomizace běžně zasahuje do života nebinárních lidí. Vnímají ji už ve školním prostředí, někteří nadále v pracovním prostředí.

Nebinární osoby se potýkají s menšinovým stresem. Stigmatizace vede nebinární osoby ke skrývání genderové identity, což je způsob, jak se vyhnout případné diskriminaci. Při každém navazování nových vztahů se musí vždy rozhodovat, zda provedou coming out nebo ne. Tyto faktory, se kterými se nebinární osoby potýkají v menší či vyšší míře, mají z dlouhodobého hlediska nepříznivý dopad na psychický stav.

Jakým způsobem školní prostředí v životě nebinárních osob s ohledem na jejich genderovou identitu?

Člověk se dostává do školního prostředí již v útlém dětství počínaje předškolním vzděláváním. Ve školním prostředí se zpravidla pohybuje během celého dospívání až do mladé dospělosti. Školní prostředí tedy figuruje v životě člověka, nejen nebinárního, vždy. V období, kdy dochází k hledání vlastní identity, u nebinárních osob dochází mimo to také

k objevování genderové identity. Téma školy a zkušeností ze školního prostředí se prolínaly ve výpovědích nebinárních osob napříč vzpomínkami z mateřské školy po aktuální stav na střední či vysoké škole a týkají se převážně interakcí se spolužáky či vyučujícími.

Nebinární osoby navazují přátelství s vrstevníky ve školách, kde si v některých případech vytváří vlastní skupinu, ve které se mohou projevat a cítit se pochopeni a v bezpečí, jelikož tyto skupiny se většinou skládají z dalších trans osob. Vytváří si vlastní sociální „bubliny“ uvnitř větších sociálních společenství čili třídy a školy.

Ve školách se málokdy tematizuje problematika LGBTQIA+. Ojedinele se nebinární osoby dostaly k informacím o této problematice nejdříve ve škole. Vyučující, kteří toto téma přinesli, jej otevřeli na základě vlastní iniciativy, např. vlastní zkušenosti s transgender osobou. Ačkoliv to v několika málo případech znamenalo pro respondenty první impuls pro další hledání informací, nevhodné předání s projevem transfobie naopak u jednoho respondenta zastavilo další vývoj genderové identity.

Ve školním prostředí se běžně využívají binární genderové kategorie jako třídící prvek. S tím se setkávaly či setkávají taktéž nebinární osoby v této práci, typicky během tělesné výchovy, kdy byly rozdělovány podle pohlaví, což v některých z nich vyvolávalo nepříjemné pocity nebo také otázky k čemu toto dělení vlastně slouží. Podobný zmatek vyvolávalo rozlišování dětských hraček na dívčí a chlapecké.

Některé nebinární osoby, které provedly coming out ve škole, popisují převážně dobrou zkušenost, kdy jim bylo až na pár výjimek projevono od vyučujících i ostatních studujících přijetí a respekt. Byli ale tací, kteří se na základě obav z následujících reakcí pro jistotu rozhodli nesdílet tuto informaci dál než mezi blízké přátele. V jednom případě došlo k šikaně, která se projevila na psychickém stavu dané osoby a dále přetrvává diskriminace i ze strany vyučujících. V jiném případě strach z diskriminace sdílení zcela zastavil.

Školní prostředí je pro nebinární osoby v této práci místem, kde našly přátelství, v některých případech podporu i od vyučujících, na druhou stranu diskriminaci a šikanu. Zkušenosti jsou natolik rozličné, že vedou k úvahám o nesystémovosti v informování a přístupu k LGBTQIA+ problematice. Tyto úvahy vyvolávají otázku, zda zahrnutí tématu genderové identity do výuky, nemá potenciál usnadnit queer osobám jejich hledání a zároveň

snížit homofobické a transfobické projevy. Kromě toho by bylo taktéž vhodné nabízet další podporu v podobě školního poradenství či kontaktů na organizace věnující se LGBTQIA+ lidem, což ani jedna osoba v této práci nezmínila.

Jaké aspekty sociálně-kognitivní teorie lze rozpoznat ve vývoji nebinární genderové identity?

Sociálně-kognitivní teorii jakožto hledisku, jakým je zde nazíráno na vývoj genderové identity, resp. genderu, se kterým se člověk identifikuje, odpovídají zjištění v tomto výzkumu v mnoha oblastech.

Nebinární osoby již v raném dětství pociťují, že se odlišují od ostatních dětí. Vědomí, že neodpovídají stereotypním genderovým představám se formuje nadále a období, kdy aktivněji začínají objevovat svou genderovou identitu začíná nejdříve v rané adolescenci. Genderová sebeidentifikaci tedy předchází etapa, kdy se jako děti setkávají s genderovými normami a sankcemi, poznávají genderové role a to, co obnáší. Během adolescence, která je spojována s hledáním vlastní identity, nebinární osoby hledají i její další část, tedy genderovou identitu. Z hlediska sociálně-kognitivní teorie předchází genderové sebeidentifikaci určitý vývoj, kdy si dítě osvojuje genderové role a chování ve společnosti stereotypně spojované s ženami a muži.

Modelování čili proces, při kterém jedinec absorbuje chování, hodnoty a normy svého okolí, zejména od modelů, jako jsou rodiče, vrstevníci a média, může být pro nebinární jedince problematické, protože společnost často poskytuje jen omezené vzory nebo stereotypy genderového chování, které jsou založeny na tradiční binární představě o genderu. V důsledku toho mohou nebinární lidé prožívat konflikt mezi svou skutečnou identitou a očekávanými rolemi, což může vést k pocitu nepochopení až izolaci.

Během procesu vývoje nebinární genderové identity se nebinární osoby opakovaně dostávají do interakcí, kdy informují okolí o svém genderu. Opakované vysvětlování je pro nebinární osoby únavné a reakce, které bývají často negativní, je většinou vedou k postupům, které využívají, aby se nemusely interakcím vystavovat. Informaci o nebinární genderové identitě si tak nechávají pro sebe, případně pro úzký okruh přátel, ve kterém je jim umožněno být autentické.

Slova jako objevování, experimentování, zkoumání vypovídají o podílu osobního úsilí, které do hledání vkládají. Sociálně-kognitivní teorie významně zohledňuje aktivní přístup jednotlivce. Člověk v tomto procesu tedy není jen pasivním příjemcem, ale aktérem.

Na vývoji genderové identity nebinárních osob se podílí různou měrou prostředí jako škola, rodina a média, vlastní chování, mezilidské vztahy a osobnost člověka. Tyto aspekty, které byly vysledovány u nebinárních osob v tomto výzkumu, odpovídají faktorům triadického recipročního determinismu - prostředí, chování, osoba. Princip triadického recipročního determinismu spočívá ve vzájemném působení a ovlivňování, které nemá žádný pevný vzorec. Jejich působení může kolísat v čase a za daných okolností. Vnější působení různých vlivů má ve vývoji nebinární identity poměrně zásadní místo. Nebinární osoby interagují s prostředím, ve kterém se pohybují, již od malička. Jsou jim předávána pravidla a normy, jejichž smyslu zcela nerozumí, případně chápou jejich konstrukci, avšak jejich chování a prožívání jim neodpovídá. Někdy je nebinarita popisována jako způsob vyjádření vlastních názorů a myšlenek, nesouhlasu se společenskými konvencemi apod. Z tohoto úhlu pohledu je patrné působení dané osoby, která činí vlastní rozhodnutí, zaujímá odlišné postoje, které se neshodují s okolím i přesto, že na ni působilo od narození. Neznamená to, že vnější prostředí nepůsobí i nadále. Dobrým příkladem je stigmatizace a menšinový stres. Stigmatizace přichází z venku, ovlivňuje projevy dané osoby i její prožívání. Stále přítomná hrozba stigmatizace či diskriminace může ovlivnit osobu natolik, že narušuje její sebepojetí i její chování.

2.5 Diskuze

Výzkum zaměřený na vývoj nebinární genderové identity prokázal, že podle nebinárních osob tuto identitu vystihuje především jeho základní charakteristika, tedy že se pohybuje mimo binární genderové identity. Necítí se tedy ani jako žena, ani jako muž. Zároveň bylo opakovaně zmiňováno, že gender je spektrum. To se projevilo i v tom, jak se jednotliví respondenti identifikovali. Někdo využíval pojem nebinární především pro jeho široký záběr, který mu dodával pocit volnosti. Byli další, kteří pocítovali, že by je možná vystihoval lépe jiný label, ale protože ho zatím nenašli, zvolili zastřešující označení nebinární. Mezi respondenty někteří v minulosti využívali jiný label, např. gender fluid, od kterého upustili a začali používat přímo pojem nebinární. O těchto různorodých procesech a individuálních přístupech nebinárních osob hovoří např. Hegarty et al. (2018) nebo Matsuno a Budge (2017).

Pro nebinární identitu se ukázala jako typická charakteristika nelineárnost a svoboda. Celkově se přístup nebinárních osob k jejich identitě zdá poměrně flexibilní. Tato zjištění souhlasí také s výzkumem Matsuno (2019) a Fiani (2017). Flexibilita a otevřenost vůči změnám, které zaznamenávají zmiňované výzkumy se projevovale ve vyjádřeních respondentů o nebinární identitě a jejímu dalšímu vývoji.

Nebinární osoby vnímají gender a genderovou identitu jako něco, co mohou vlastním přičiněním ovlivňovat a tvarovat, zároveň ji popisují jako nějaký vnitřní pocit, něco co je pouze jejich. Byl použit např. výraz ultimátní pravda. Jak bylo zmíněno v teoretické části, genderová identita je privátní složkou lidské osobnosti (Janošová, 2008; Matsuno & Budge, 2017).

Uvědomění si vlastní genderové identity předcházela proces, kdy nebinární osoby objevovaly a často aktivně vyhledávaly informace o jiných než binárních genderových identitách. Tento proces u většiny začínal v období rané adolescence, kdy u mnohých následoval někdy i několikaletý proces než se identifikovali s nebinárním genderem. Většinou toto období popisují jako plné zmatku, kdy hloubají v sobě samých a vyhledávají informace. Prožívání tohoto druhu je pro období adolescence typické. To, jak je tato fáze respondenty popisována odpovídá pátému stádiu vývoje dle Erika Eriksona, tedy identita vs. konfuze rolí. Zdá se, že

u většiny respondentů byl vyřešen vývojový úkol, tedy dosažení ctnosti *věrnosti (oddanosti)*, v tomto případě v podobě dosažení nalezení a přijetí vlastní genderové identity. Adolescenci a mladou dospělost jako období pro hledání genderové identity u nebinárních osob zmiňují také Fiani (2017) nebo Goldberg a Kovalanka (2018). Respondenti ve věku vrcholné adolescence jsou otevřeni dalšímu rozvoji genderové identity, což odpovídá zjištěním ve zmíněných výzkumech.

Ačkoliv vyplynulo ve výzkumu období adolescence jako naprosto klíčové, respondenti často hovořili o zážitcích z raného dětství, kdy naráželi na genderové normy a pravidla, jejichž význam pro ně byl nesrozumitelný a věděli, že se od ostatních dětí odlišují. V tu dobu ale ještě nevěděli v čem jejich odlišnost spočívá. Tento pocit, že něco tuší odjakživa, zmiňuje ve svém výzkumu např. Yeadon-Lee (2016). Respondenti popisovali situace, kdy jim nějaký dospělý, buď rodič, jiná autorita, vrstevníci nebo i cizí člověk dal najevo, že některé chování nebo vzhled je zkrátka „holčičí“ nebo „klučičí“. Rozdělování věcí, oblečení a činností dle biologického pohlaví bylo popisováno taktéž v teoretické části, kde bylo opíráno např. o publikaci Renzetti a Curran (2003). Tyto zpětné vazby byly zpravidla negativní a měly respondenta v pozici dítěte nějak usměrnit. V popisech podobných zážitků z dětství jsou patrné prvky sociálně-kognitivní teorie jako je modelování. Ačkoliv se respondenti v dětském věku prostřednictvím modelů genderovým pravidlům naučili, neosvojili si je natolik, aby se s nimi ztotožnili. Rozdíl mezi naučením se a výkonem je zmiňován právě v kapitole věnované sociálně-kognitivní teorii (Bussey & Bandura, 1999). První náznaky odlišnosti v oblasti genderu přicházely již v dětství v období předškolního či mladšího školního věku. Další zlomové období přišlo až v adolescenci, v tomto výzkumu nejdříve ve 12 letech. Etapa mezitím se podle výpovědí zdá poměrně klidná, což odpovídá rovnoměrnému vývoji ve středním školním věku, který je tomuto období často připisován.

Aspekty sociálně-kognitivní teorie se objevují ve vývoji nebinární genderové identity průběžně. Významné modely jsou v tomto výzkumu média a vrstevníci. Média, resp. internet a převážně sociální sítě se významně podílely na formování genderové identity u všech respondentů. První momenty, kdy si respondenti začaly uvědomovat, že nepatří do genderově binárních kategorií často souvisely právě s médii, díky kterým narazili na informace, které jim pomohly lépe se vyznat v tom, co cítí. Následovalo aktivní hledání

dalších informací právě na internetu. Ve vývoji nebinární genderové identity hrají velkou roli informace. K těm kromě internetu dopomohl další významný prvek, a to přátelé. Někteří z respondentů uváděli, že informace, které potřebovali, se dostali právě díky přátelům, kteří jsou trans nebo nebinární. Moment, kdy došlo k nalezení labelu „nebinární“ často respondentům přinášelo úlevu. Roli médií zmiňuje např. Cosgrove (2020), Richards et al. (2017) nebo Yeadon-Lee (2016). Moment nalezení správného labelu a jazyk, který legitimizuje prožitky nebinární osoby je důležitým momentem a zdrojem zmiňované úlevy. O tom referují např. Feraday (2016), Goldberg a Kovalanka (2018) nebo Richards et al. (2017).

Význam přátelských vztahů byl skloňován opravdu hojně. Velmi důležitý je pro nebinární osoby pocit sounáležitosti. Toto zjištění je v souladu s odbornou literaturou (Fiani & Han, 2019; Johnson et al., 2022). Komunita je v případě nebinárních osob natolik důležitou součástí života, že ji pojmají jako část vlastní identity. Vzniká tak sociální identita (Slaměník et al., 2019). Význam sounáležitosti, přátelství a komunity je zdrojem sebevědomí, spokojenosti a podpory. Jak se ukázalo, nebinární osoby potřebují svá bezpečná místa, kde se mohou bez ostychu autenticky projevit. Negativní reakce okolí mohou v případě, že se např. opakují, být důvodem skrývání vlastní genderové identity nebo mohou zpomalit probíhající vývoj, jak zmiňuje např. Lorca, (2023), Taylor et al. (2019), Waagen (2022) a další. Potřebnou podporu může kromě přátel poskytovat také rodina. V případě nebinárních osob v tomto výzkumu ale rodinné situace jeví spíše negativně. V některých případech byl znatelný posun, ke kterému došlo postupem času od coming outu. Někdy byly významné hlavně vztahy sourozenecké, kde následovalo přijetí bezprostředně po coming outu. Tato zjištění souhlasí s prací Bosse et al. (2022).

Ve výzkumu se prokázalo, že nebinární osoby často volí postupy, kterými docílí minimalizování nepříjemných interakcí, tzn. že nesdílí s každým informaci o svém genderu a nechávají si ji jen pro okruh přátel, což zamezuje opakovanému coming outu dalšímu vysvětlování, zároveň dochází k omezování autenticity. V tomto mechanismu jsou patrné známky menšinového stresu. Stigma, které nebinární osoby zažívají, vede ke zmiňovaným zjednodušujícím strategiím, které plní roli vlastní ochrany před diskriminací. Jak se ukázalo, většina respondentů zažilo nebo zažívá menšinový stres či přímo diskriminaci a většina

z nich se taktéž potýká s psychickými obtížemi od úzkostí a depresí po sebepoškození. Těmto zjištěním odpovídá i použitá literatura, tj. Harrison et al. (2012), James et al. (2016), Matsuno (2019) a Pitoňák (2017).

Nevyhnutelnou součástí vývoje je škola. Respondenti hovořili o škole celkem pozitivně, zároveň se většina z nich setkala s nepříjemným reakcemi více či méně závažnými, a to jak od vyučujících, tak od žáků. Shodu lze nalézt ve výzkumu Brzáka (2021), kde je zmiňováno nepochopení, nerespektování, bagatelizace, rozmlouvání genderové identity či bránění v genderové expresi, šikana. S tímto přístupem se v nějaké míře setkala většina respondentů, zároveň pouze v jednom případě byla situace adekvátně řešena za podpory výchovné poradkyně. Ukázalo se, že tématu LGBTQIA+ není věnována téměř žádná pozornost. Chybí zde osvěta jak mezi učiteli, tak žactvem, což v některých případech mělo za následek narušení vývoje genderové identity a další výše zmíněné problémy.

Ve společnosti se nebinární osoby jak během vývoje, tak v současné době dostávají do střetu s genderovými normami, které nemohou na základě své genderové identity splnit. Genderové stereotypy, se kterými se setkávaly už jako děti, jim nedávaly smysl, i přesto jsou jimi pořád svazovány, jelikož se dostávají do situací, kdy je od nich očekáváno jejich plnění. Tato očekávání a požadavky jim brání v libovolném fungování ve vlastním genderu, jak popisují např. Matsuno (2019) nebo Taylor et al. (2019). Jak bylo popsáno v teoretické části, genderové stereotypy stírají rozdíly mezi jednotlivci a vedou k homogenitě (Smetáčková, 2016). To podporuje zjištění v tomto výzkumu, kde se ukázaly nebinární osoby jako heterogenní skupina s velmi individuálními charakteristikami. Ve školním prostředí, kde je pohlaví využíváno jako základní třídící princip, dochází k genderové dichotomizaci např. na tělesné výchově. Podobně se s tímto fenoménem setkávají nebinární osoby třeba na tanečních kurzech nebo také na veřejných záchodech, kde není brán ohled na jiné než binární gendery. Je to jakési systémové přehlížení.

Jako limit této práce může být považován nízký počet respondentů, kterých bylo pouze devět a široký věkový rozptyl. Zvolené rozmezí mezi 18 a 25 lety může být z vývojového hlediska problematické, nicméně z pohledu tématu samotné práce se zdá tento rozptyl přiměřený, neb identifikace s nebinárním genderem nastává v období adolescence a mladé dospělosti, což se potvrdilo i ve výzkumu práce. Ačkoliv tématem této práce bylo zkoumání vývoje

nebinární genderové identity, nebylo jejím cílem vytvoření modelu či periodizace. I přesto se na základě výpovědí respondentů a následné analýzy podařilo vysledovat opakující se vzorce. Je otázkou, zda by se podobnosti ve vývoji genderové identity prokázaly i ve výzkumu s větším výzkumným souborem.

Jak se v tomto výzkumu ukázalo, v prostředí školy chyběla osvěta týkající se LGBTQIA+ tematiky. Vzhledem k faktu, že škola je po velkou část života místem, kde se člověk vyvíjí, mohla by být také místem, kde bude téma nebinárních a jiných než cisgenderových identit žactvu a studentstvu předáváno. Informace, které se ukázaly ve vývoji jako klíčové, by tak nebinární člověk mohl získat dříve a snadněji. Zároveň by se tím normalizovala existence nebinární genderové identity, což by mohlo mít dopad na snížení projevů diskriminace nebo šikany, potažmo menšinového stresu.

V této práci se podařilo zmapovat vývoj nebinární genderové identity a aspekty, které do vývoje vstupují a mohou ho ovlivňovat. Oblast nebinárního genderu a genderové identity nabízí mnoho dílčích témat k výzkumu. Výzkum nebinární genderové identity je dle mého názoru vysoce hodnotný, jelikož může přinášet poznatky založené na odborném zkoumání, které mohou pomoci k obeznámení a lepšímu pochopení nebinárních osob a jejich genderu jak v laické, tak odborné společnosti.

Závěr

Diplomová práce se zabývala vývojem nebinární genderové identity z hlediska sociálně-kognitivní teorie. Cílem této práce bylo porozumět, jak nebinární osoby chápou gender a binární pojetí genderu, co pro ně znamená genderová identita a jak svou genderovou identitu prožívají, dále zjistit, co vstupuje do vývoje této genderové identity a jaký mohou mít na vývoj vliv a současně, jaké aspekty sociálně-kognitivní teorie v tomto procesu figuruje.

Byl proveden kvalitativní výzkum. V rámci výzkumu byly provedeny polostrukturované rozhovory s osobami identifikujícími se jako nebinární. Výzkumný soubor se skládal z devíti respondentů ve věku od 18 do 25 let. Následně byla použita reflexivní tematická analýza a byla stanovena témata a subtémata. Jedná se o téma „Existovat mimo škatulky“ a subtéma „Zažehnutí“, dále téma „(Ne)viditelnost“ a subtémata „Vztahy“ a „Prostředí“ a třetím stanoveným tématem je „Takové zvířátko“ a subtémata „Gender vs. sex“ a „Zpátky na začátek“.

Z hlediska výzkumných otázek bylo zjištěno, že nebinární osoby vnímají svou nebinární identitu v první řadě jako identifikování se s genderem, který není ženský nebo mužský. Gender je z jejich hlediska spektrum plné možností. Nebinární identita byla často popisována jako fluidní a nelineární, zároveň byla ve spojitosti s binárními gendery zmiňována větší svoboda a volnost. Součástí náhledu na nebinární identitu je také to, že podle nebinárních osob genderová identita nesouvisí s biologickým pohlavím. Svou genderovou identitu vnímají jako něco, co je pouze jejich, co lze tvarovat.

Nebinární osoby se cítily odlišné od svých vrstevníků již v dětství a často nerozuměly genderovým normám, se kterými se setkávaly. Klíčové pro vývoj genderové identity bylo období adolescence. Prvními momenty, kdy docházelo k uvědomování si, že jejich genderová identita není v souladu s femininním nebo maskulinním genderem nastávali většinou v období rané adolescence, kdy započal další proces hledání informací o LGBTQIA+ tématice, které završilo nalezení správného označení a jazyka, který jejich genderovou identitu vystihoval. V celém procesu sehrály podstatnou roli média a vztahy s blízkými osobami.

Vztahy a komunita se ukázaly jako významná součást života nebinárních osob. Jsou zdrojem podpory, bezpečí a pocitu sounáležitosti, jejíž potřeba se jevila jako zásadní pro psychický stav nebinárních lidí. Vztahy s jinými trans nebo queer osobami jsou důležité ve vývoji genderové identity především kvůli vzájemnému porozumění, případně ve zpřístupnění potřebných informací. Na psychické zdraví má vliv stigmatizace a známky diskriminace, s nimiž se nebinární osoby setkávají např. ve školním nebo pracovním prostředí. Negativní reakce okolí ovlivňují sebepojetí nebinárních osob, brání svobodnému autentickému projevu vlastní genderu a mají negativní vliv na vývoj genderové identity. Nepochopení, zpochybňování aj. zažívají nebinární osoby rovněž ve svých rodinách. Ukázalo se, že ve školách chybí osvěta a informace o LGBTQIA+ témata otevírají vyučující na základě vlastní iniciativy, nikoliv na základě systémovosti.

Vývoj nebinární genderové identity se odehrává v interakci s prostředím. Významnými modely jsou média a blízké osoby, které mají vliv na to, jak je genderová identita formována. Uplatňuje se princip triadického recipročního determinismu, kdy se opakovaně v interakcích nebinárních osob ukazuje vzájemné působení tří faktorů. Typické bylo pro vývoj nebinárního genderu také aktivní zapojení, což se shoduje s přístupem sociálně-kognitivní teorie. Vnitřní pobídky nebinárních osob se týkaly především jejich cíle nalézt vlastní genderovou identitu a skrývání vlastní identity, aby předešly nepříjemným reakcím okolí nebo opakovanému coming outu a vysvětlování. Součástí těchto procesů byly emoce jako frustrace a smutek. V dětství zažívaly nebinární lidé situace, ve kterých byli okolím instruováni k chování dle genderových norem, které pro ně byly obtížně srozumitelné.

I přesto, že cílem výzkumu nebylo vytvořit periodizaci nebo model vývoje nebinární genderové identity, podařilo se nalézt opakující se vzorce ve vývoji nebinární genderové identity.

Seznam použitých informačních zdrojů

- Autratová, V. (2023). Zkušenost ze sociálních interakcí lidí s nebinární identitou.
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.
- Bosse, J. D., Dion, K. A., Campbell Galman, S., & Chiodo, L. M. (2022). Transgender and nonbinary young adults' perception of sibling and parental support for gender identity. *Research in Nursing & Health, 45*(5), 569-579.
- Braun, V., & Clarke, V. (n.d.-a). *About us*. Dostupné z: <https://www.thematicanalysis.net/who-we-are/>
- Braun, V., & Clarke, V. (n.d.-b). Got questions about Thematic Analysis? We have prepared some answers to common ones. Dostupné z: <https://www.thematicanalysis.net/faqs/>
- Braun, V., & Clarke, V. (n.d.-c). Doing Reflexive TA. Dostupné z: <https://www.thematicanalysis.net/doing-reflexive-ta/>
- Brzák, T. (2021). Přístup k trans a nebinárním studujícím v českých školách.
- Budge, S. L., Adelson, J. A., & Howard, K. A. S. (2013). Anxiety and depression in transgender individuals: The roles of transition status, loss, social support, and coping. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 81*(3), 545–557.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological review, 106*(4), 676-713.
- Diamond, L. M. (2020). Gender Fluidity and Nonbinary Gender Identities Among Children and Adolescents. *Child Development Perspectives, 14*(2), 110-115.
- Divišová, N. (2023). Identita a sociální interakce mladých nebinárních lidí.
- Dowers, E., White, C., Cook, K., & Kingsley, J. (2020). Trans, gender diverse and non-binary adult experiences of social support: A systematic quantitative literature review. *International Journal of Transgender Health, 21*(3), 242- 257.
- Erikson, E. H. (1996). Osm věků člověka. Portál.
- Feraday, C. (2016). *For lack of a better word: Neo-identities in non-cisgender, non-straight communities on tumblr*. Ryerson University.

- Fiani, C. (2017). *Beyond the binary: Gender identity and mental health among transgender and gender non-conforming adults* (doctoral dissertation): John Jay college, The City University of New York.
- Fiani, C. N., & Han, H. J. (2019). Navigating identity: Experiences of binary and non-binary transgender and gender non-conforming (TGNC) adults. *International Journal of Transgenderism*, 20(2-3), 181-194.
- Filipová, K. (2018). She or They? Genderové identity na mikroblovovací stránce Tumblr.
- Galupo, M. P., Pulice-Farrow, L., & Pehl, E. (2020). “There Is Nothing to Do About It”: Nonbinary Individuals' Experience of Gender Dysphoria. *Transgender Health*.
- Galupo, M. P., Pulice-Farrow, L., & Ramirez, J. L. (2017). “Like a constantly flowing river”: Gender identity flexibility among nonbinary transgender individuals. In *Identity flexibility during adulthood* (pp. 163-177). Springer, Cham.
- Goldberg, A. E., & Kvalanka, K. A. (2018). Navigating identity development and community belonging when “there are only two boxes to check”: An exploratory study of nonbinary trans college students. *Journal of LGBT Youth*, 15(2), 106-131.
- Goldberg, A. E., Kvalanka, K. A., Budge, S. L., Benz, M. B., & Smith, J. Z. (2019). Health care experiences of transgender binary and nonbinary university students. *The Counseling Psychologist*, 47(1), 59-97.
- Government of Alberta. (2020). *Gender, gender identity, and gender expression*. Dostupné z: <https://myhealth.alberta.ca/Alberta/Pages/gender-ID-expression-LGBTQ.aspx>
- Harrison, J., Grant, J., & Herman, J. L. (2012). A gender not listed here: Genderqueers, gender rebels, and otherwise in the National Transgender Discrimination Survey. *LGBTQ Public Policy Journal at the Harvard Kennedy School*, 2(1), 13–24.
- Hegarty, P., Ansara, Y. G., & Barker, M. J. (2018). Nonbinary gender identities. *Gender, sex, and sexualities: Psychological perspectives*, 53-76.
- Helgeson, V. S. (2017). *Psychology of gender*. Taylor & Francis Group.
- James, S. E., Herman, J. L., Rankin, S., Keisling, M., Mottet, L., & Ana, M. (2016). *The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey*. Washington, DC: National Center for Transgender Equality.
- Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita*. Grada.

- Janoušek, J. (1992). Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie*, 36 (5), 385-398.
- Jones, B. A., Pierre Bouman, W., Haycraft, E., & Arcelus, J. (2019). Gender congruence and body satisfaction in nonbinary transgender people: A case control study. *International Journal of Transgenderism*, 20(2-3), 263-274.
- Katz-Wise, S. L., Budge, S. L., Fugate, E., Flanagan, K., Touloumtzis, C., Rood, B., ... & Leibowitz, S. (2017). Transactional pathways of transgender identity development in transgender and gender-nonconforming youth and caregiver perspectives from the Trans Youth Family Study. *International Journal of Transgenderism*, 18(3), 243-263.
- Kolek, V. (2022). Nonbinary Czech language: characteristics and discourse. *Gender and language*, 16(3), 265-285. <https://doi.org/10.1558/genl.20657>
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (pp. 41-43). Masarykova univerzita.
- Kuper, L. E., Wright, L., & Mustanski, B. (2018). Gender identity development among transgender and gender nonconforming emerging adults: An intersectional approach. *International Journal of Transgenderism*, 19(4), 436- 455.
- Lorca, A. (2023). "Rozmazávání genderu": Vydávání nebinárních a genderově nekonformních identit v České republice.
- Martin, C. & Ruble, D. (2009). Patterns of gender development. *Annual Review of Psychology*, 61;353-81.
- Matsuno, E. (2019). Nonbinary Affirmations Psychological Interventions. *Cognitive and Behavioral Practice*, 26(4), 617-628.
- Matsuno, E., & Budge, S. L. (2017). Non-binary/genderqueer identities: A critical review of the literature. *Current Sexual Health Reports*, 9(3), 116-120. [8](#)
- Messer, G. N. B. (2023). "Definitions and Discourses: An Analysis of Queer Identity Construction on Social Media". *Senior Projects Spring*.
- Novotná, B. (2023). *One, onu, X či **. *Nebinární lidé se nesnaží zničit Češtinu, jen bojují za svá práva*. Dostupné z: <https://media.fsv.cuni.cz/2023/05/12/one-onu-x-ci-nebinarni-lide-se-nesnazi-znicit-cestinu-jen-bojuji-za-sva-prava/>

- Pavlica, K. et al. (2022). *Zkušenosti trans a nebinárních osob se zdravotnickými a psychologickými službami*. Transparent.
- Pitoňák, M. (2017). Rozdíly v duševním zdraví mezi ne-heterosexuály a heterosexuály: přehledová studie. *Československá psychologie*, 61(6), 575-592.
- Poirier, F., & Ellerby, K. (2020). Applications of Knowledge and Plural Realities. *Recherches en psychanalyse*, (1), 39a-46a.
- Renzetti, C. M. & Curran, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Karolinum.
- Richards, C., Bouman, W. P., Seal, L., Barker, M. J., Nieder, T. O., & T'Sjoen, G. (2016). Non-binary or genderqueer genders. *International Review of Psychiatry*, 28(1), 95-102.
- Slaměnik, I., Sollárová, E., & Výrost, J. (2019). *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Grada.
- Smetáčková, I. (2007). *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Otevřená společnost.
- Smetáčková, I. (2016). *Genderové představy a vztahy: Vol. 1. vydání*. Sociologické nakladatelství SLON.
- Šabatová, A. (2019). Být LGBT+ v Česku: Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti. *Ombudsman veřejný ochránce práv [online]*. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>
- Taylor, J., Zalewska, A., Gates, J. J., & Millon, G. (2019). An exploration of the lived experiences of non-binary individuals who have presented at a gender identity clinic in the United Kingdom. *International Journal of Transgenderism*, 20(2-3), 195-204.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Portál.
- Waagen, T. (2022). *Non-Binary Gender Identity Development: A Qualitative Study* (Doctoral dissertation, The University of North Dakota).
- Yeadon-Lee, T. (2016). What's the story? Exploring online narratives of non-binary gender identities. *The International Journal of Interdisciplinary Social and Community Studies*, 11(2), 19-34.